TITLE OF THE DISSERTATION:

"PHILOSOPHICAL ETHICS OF MAHATMA GANDHI"

A Dissertation Report Submitted to the Gauhati University in Partial Fulfillment of the Requirement for the Bachelor of Arts in Philosophy

PAPER - M606

Investigator:

Sri Trishna Das
Class B.A 6th Semester
Roll No- A-17408
No-0124
Registration No. 246863 of 2017-18

Session-2019-20

Supervisor:

Dr. Chakradhar das

Asst. Prof. Deptt. of Philosophy

Salbari College

TABEL OF CONTENTS **PAGE**

BONAFIDE CERTIFICATE I

DECLARATION II

ACKNOPWLEDGEMENT III

PREFACE IV –

CHAPTER 1: INTRODUCTIO 1

CHAPTER 2: GANDHISM THOUGHT 10

2.1: FAITH IN GOD

2.2: DHARMA

2.3: RESTRICTED STATE CONTRIL

2.4: PUR DEMOCRACY

CHAPTER 3: CONCEPT OF SWADESHI 24

3.1: RELIGIOUS SWADESHI

3.2: POLITIOCEL SWADESHI

3.3: ECONOMIC SWADESHI

CHAPTER 4: PROOFS FOR THE EXSTENE OF GOD 42

4.1: COSMOLOGICAL ARGUMENT

4.2: TELEOLOIGICAL ARGUMENT

4.3: MORAL ARGUMENT

4.4: PROGMATIC ARGUMENT 51

CHAPTER 5: CONCEPT OF RELELIGION

5.1: GANDHIS ALITITUDE HINDU RELELIGION

5.2: RELELIGION AND MORALITY

5.3: RELELIGION INPRAETICE

5.4: CARDINAL VIRTUES

BIBLIOGRAPHY

*4

BONAFIDE CERTIFICATE

This is to certifiy that the Dissertation entitle Mahatma Gandhi of philosophy · Ethics. The nature of self of God is a bodaride record in deparedent research project work done by Ashim Saha unde my supervision or session 2019-2018 submitted to The controller of examination Gauhati University for the B.A final dissertation has not formed any kind of research projects.

SIGNATURE OF
SUPERVISOR

DECLARATION

I Ashim Saha by declare that the dissertaion entitled Mahatma Gandhi of philosophcal Ethics, The nature of self of God submitted to the sumittad to the controller of examinations Gauhati University for the B.A final in philosophy and the dissertaion has not previously formed any kind of research project.

Place : salbari college

Date : 21/05/2019

Ashim Saha.

Signature of student

ACKNOWLEDGEEMENT

I am greateful to the controller of Examinations. Gauhati University for giving me the change to prepare this Reseach project.

My debt of greatitude is also for Rochen Muchary Asstt. prof. in philosophy. Salbari college for consentinty to supervison my Reseach project.

Ashim Saha

Signature of student

PREFACE

This Dessertation is submitted to Gauhati University for the B.A final in philosophy. The fittle of the Dessertation is Mahatma Gandhi of philosophy the nature of self God.

I have dévided my dissertation into five chepter: They are chapter 1: Introduction, chapter 2: Gandhism, and its characteristics, chapter 3: concep of swadeshi, chapter 4: proofs for the Exstence of God, chapter 5: concept of Religion.

In chapter one I discuse the introduction of Gandhi of philosophy the nature of self and God chapter two nature of self and God chapter three Religious and spiritual experience and chapter four the doctrine of Relirth and chapter five God and the absolute.

Last but not least, I thanks to prof. of Salbari college, Salbari Deptt. of philosophy who are given me to make this projects.

Ashim Saha
signeture of study

Chepther : 1/ পৰিচয় (Introdetion)

মহাত্মা গান্ধী ভাৰতীয় জাতিৰ পিতা বাপুজী। তেওঁৰ জীৱন আৰু কৰ্ম ভাৰতীয় জাতিৰ বাবে এক অমূল্য সম্পদ। তেওঁ এক মহান আন্দোলনৰ অধিকাৰ গান্ধীৰ প্ৰকৃত নাম মোহনদাস কৰমচাঁদ গান্ধী। কিন্তু তেওঁৰ অতুলনীয় সাগৰ প্ৰেম, আত্মত্যাগ, ধৈৰ্য্য, প্ৰবল আত্মিক শক্তি আৰু জনমানসৰ আধ্যাত্মিক শক্তিত অভিষিক্ত হৈ কবি গুৰু ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে তেওঁক 'মহাত্মা' বোলাবিৰে বিভূষিত কৰে। তেতিয়াৰ পৰাই মোহনদাস কৰমচাঁদ গান্ধী ভাৰত বৰ্ষৰ তথা সমগ্ৰ বিশ্বত মহাত্মা গান্ধী নামেৰে পৰিচিত হয়। মহাত্মা গান্ধী ১৯৬৯ চনৰ 2 অক্টোবৰত গুজৰাটৰ পোৰবন্দৰত জন্ম গ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰ মাতৃৰ নাম কৰমচাঁদ গান্ধী উৰফে কাবা গান্ধী আৰু মাকৰ নাম পুতলীবাই। মহাত্মা গান্ধী তেওঁৰ পিতাৰ চতুৰ্থ পত্নীৰ চতুৰ্থ অৰ্থাৎ সৰ্বশেষ সন্তান আছিল। বাবা গান্ধী ৰাজকুমাৰ কাঠিয়াৱাৰৰ এজন মন্ত্ৰী আছিল। কিন্তুদিনৰ বাবে ৰাজকোট আৰু বঙ্কানেৰ ৰাজ্য তো তেওঁ প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ কাম কৰিছিল। গান্ধীৰ মাক আছিল অত্যন্ত সৰলী ধৰ্ম পৰায়ণ ৰমণী।

P.T.O

নিজৰ লাভিক পুৰা অৰ্পণ কৰিছিল, নিৰ্মিত বিষ্ণুৰ মন্দিৰত পুৰা দিছিল। মোহনদাস কৰমচাঁদ গান্ধীৰ মানৱিক চৰিত্ৰ গঠনৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ পিতা-মাতাৰ আদৰ্শই বিশেষ ভাৱে ছাপ পেলাইছিল। গান্ধী পৰিণত বয়সত ধৰ্ম-বিশ্বাসৰ লগতে অধিকাংশ লোক আস্থাসম্পন্নী বৈশিষ্ট্য অৰ্জনৰ প্ৰেৰণা পাইছিল পৰিবাৰিক উত্তৰাধিকাৰ সূত্ৰে অনুসৰি।

সৰুকালত গান্ধী আছিল লাজুকীয়া প্ৰকৃতিৰ। কিন্তু তেওঁ আছিল সত্যবাদী, বিনম্ৰ, নিৰ্ভীক আৰু অল্পভাষী। পঢ়া-শুনাত আছিল মধ্যমীয়া ধৰণৰ। গান্ধীয়ে লোক-সংগতিক বিশেষ ভাবিলেও শ্ৰেষ্ঠ সময় অতিবাহি কৰিছিল। ঘৰীয়া কথা মতেই স্কুলে পোৱা আৰু স্কুল ছুটী হোৱা মাতেই ঘৰলৈ উলোটা গান্ধীৰ নিত্য অভ্যাস আছিল। পোৱৰবন্দৰত তেওঁ প্ৰাথমিক শিক্ষা শেষ কৰে আৰু ৰাজকোটৰ পঢ়া যাদুশিক্ষা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হয়।

গান্ধী অতি কম বয়সতে বিবাহ বন্ধনত আবদ্ধ হয়। সেইদিনৰ ৰীতি অনুসাৰে তেওঁ ১৩ বছৰ সময়তে কস্তুৰবাইৰ লগত বাল্যবিবাহত

P.T.O

আৰম্ভ হয়। বাল্যবিবাহ হোৱা বাবে গান্ধীয়ে তেওঁৰ আত্মজীৱনীত দুখ প্ৰকাশ কৰিছিল। গান্ধীজীয়ে লিখিছিল, " বৰ দুখৰে লিখিবলগীয়া হৈছে যে মোৰ তেৰ বছৰ বয়সতে বিয়া হয়। মোৰ ওচৰৰ্ঘনত অকা অৱ লৰাবোৰ দেখিলে মোৰ বিয়াৰ কথা মনত পৰে। ইয়াৰ বাবে মই নিজকে শিক্ষাৰ দিওঁ আৰু মোৰ ঘৰে এনে অনুচিত পৰা ৰক্ষা পৰা লৰাবোৰক ধন্যবাদ দিওঁ। এনেকুৱা বাল্যবিবাহৰ সমৰ্থনত কোনো নৈতিক যুক্তি মই বিচৰি পোৱাঁ নাই" (It is my painful duty to have to record here my marriage at age of thirteen. As I see the youngsters of the same age about me who are under my care, and think of my own marriage, I am inclined to pity myself and to congratulate them on having escaped my lot. I can see no moral argument in support of such a preposterously early marriage.

২৪-৪ বছৰত গান্ধী প্ৰথমবাৰ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ কেৰিয়াৰী পঢ়িবৰ কাৰণে উচ্চলেওটলৈ যাত্ৰা কৰে। তেতিয়া তেওঁৰ পিতৃৰ মৃত্যু ঘটিছিল

কিন্তু তদানীন্তন তেওঁক বিলাতলৈ যোৱাৰ সুযোগ দিছিল তেওঁৰ মাতৃয়ে। সুতৰাং তেওঁৰ অৱশ্য এই অনুমতি চৰ্ত সাপেক্ষেহে আগবঢ়াইছিল। গান্ধীজীয়ে বিলাতলৈ যোৱাৰ দাবীৰ উত্তৰত দুটা বিষয়ৰ ওপৰত কথা কৈছিল। প্ৰথমতে, তেওঁ বেয়া অভ্যাস পৰিহাৰ আৰু মুঁমাংসৰ পৰা আঁতৰি থাকিব; আৰু দ্বিতীয়তে, তেওঁ ধৰ্মীয়াও গুৰুত্ব দিব নেকাৰিব। চৰকাৰলৈ এই কথাত গান্ধীৰ জীৱনত অভিকল্প-শক্তিৰ প্ৰতীকী বলেৰে প্ৰতিষ্ঠিত হয়। ইয়াৰ দ্বাৰা তেওঁ এই শিক্ষা লাভ কৰে যে, নিষ্ঠাপূৰ্বক কৰ্মৰ যিকোনো কামতে কৃতকাৰ্য হোৱা যায়।

ইংলেণ্ডত গান্ধী আইনশাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰাৰ লগতে পাশ্চাত্য সংস্কৃতিৰ বোল দিশসমূহ জানিবলৈ প্ৰয়াস কৰে। ১৮৯১ চনত গান্ধীজীয়ে বেৰিষ্টাৰী পাছ কৰি ভাৰতবৰ্ষলৈ উভতি আহে। প্ৰথমতে মুম্বাইত এজনকী উকিল হিচাপে তেওঁ কৰ্মজীৱনৰ পাতনি মেলে। কিন্তু ইয়াত তেওঁ বিফল হয়। কিছুদিন পাছত তেওঁ ভাৰতীয় এক বহুবছৰীয় আইনী উপদেষ্টা হিচাপে দক্ষিণ আফ্ৰিকালৈ যায়। দক্ষিণ আফ্ৰিকাত তেওঁ জীৱনৰ এক তিক্ত অভিজ্ঞতা লাভ কৰে। দক্ষিণ আফ্ৰিকাত তেওঁ জাতি আৰু বৰণৰ বৈষম্য লক্ষ্য কৰিব পাৰে। বগা বৰণৰ লোকে অবাগ কলা বৰণৰ

লোককে স্থান করা তেওঁ প্রত্যক্ষ করে এই-
-আন্দোলনের মাধ্যমে তেওঁ জীৱন আৰু কৰ্মৰ ক্ষেত্ৰ-
-ত এক নতুন দিশ নিৰ্দেশ কৰে। দক্ষিণ
-আফ্ৰিকাত তেওঁ প্ৰথমতে প্ৰেম ভাবেৰে অকলো
বৈষম্য - অনৈতিকতাৰ বিৰুদ্ধে আন্দোলন
-আৰম্ভ কৰে। তেওঁ সকলো বৈষম্য নৈতিক
-তা বিৰোধী আৰু বৈষম্যৰ বিৰুদ্ধে শান্তিপূৰ্ণ
আন্দোলন বা প্ৰতিবাদ আৰম্ভ কৰে। এই-
প্ৰবন্ধিক প্ৰয়োগতে তেওঁৰ ধাৰ্মিক আৰু নৈতিক
চিন্তাৰ সন্ধান পোৱা যায়।

দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ অসুস্থতাজনিত সমাধান
কৰি ১৯১৪ চনৰ ১৮ জুলাই তাৰিখে দক্ষিণ
আফ্ৰিকা এৰি ভাৰতলৈ আহে। গান্ধীজীয়ে
দেশৰ পাছত ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামত
জড়িত হৈ পৰে। তেওঁ ১৯১৬ চনত বানাৰস হিন্দু
বিশ্ববিদ্যালয়ত যোগ দিয়া প্ৰতিষ্ঠা অনুষ্ঠানত কাৰ
নৈতিক সমস্যা সম্পৰ্কে নিৰ্ভয় সমালোচনা
আগবঢ়ায়। দেশৰ দুখে - কষ্টে ধৰি তেওঁ
জনসাধাৰণৰ অভাৱ-অভিযোগ আৰু বিচাৰে
লৈ ভাৰতবৰ্ষৰ স্বাধীনতাৰ শিখৰলৈ পৰা
মুক্ত কৰাৰ যি প্ৰচেষ্টা হলধৰিলে সেই প্ৰচেষ্টা
অঁহাৰিকৈ অতুলনীয়। ভাৰতৰ নিম্ন অৱস্থা

P.T.O

গান্ধীৰ মতে, অহিংসাৰ দ্বাৰাহে হিংসাক দমন কৰিব পাৰি। কাকৰ প্ৰতি প্ৰদৰ্শন কৰা, শ্ৰদ্ধাভক্তি বৰ্ষণ কৰা, সত্য অবিচলিত বিশ্বাস এটা মহৎ আদৰ্শৰে অনুপ্ৰাণিত মহামানৱ মহাত্মা গান্ধী সমগ্ৰ বিশ্ববাসীৰ হৃদয়ে আজিও বিৰাজমান। মহাত্মা গান্ধীৰ প্ৰচেষ্টাত অৱশেষত ভাৰতবৰ্ষ স্বাধীন হ'ল।

জনসাধাৰণৰ দাৰিদ্ৰতা দূৰ কৰি, জাতীয় সংহতি সুদৃঢ় কৰি সাম্প্ৰদায়িক সম্প্ৰীতি কায়ম কৰি ভাৰতবৰ্ষত সুখ, সমৃদ্ধি আৰু শান্তিৰ সোণোৱা বামবাজ্য গঢ়ি তোলাৰ তেওঁ আগোন হৈছিল। গান্ধীজীয়ে তেওঁৰ ৰামৰাজ্যৰ সপোনক বাস্তৱায়িত কৰিবৰ বাবে দেশক স্বাৱলম্বী কৰাৰ ক্ষেত্ৰত উদ্যোগ লৈছিল আৰু দেশত স্বাৱলম্বী কৰিবৰ বাবে তেওঁ মদৰ প্ৰচলন, কুটীৰ শিল্পৰ উন্নয়ন, গ্ৰামৰ জনস্বাস্থ্যৰ উন্নয়ন, সামাজিক উন্নয়নৰ বাবে সাম্প্ৰদায়িক সম্প্ৰীতি গঢ়ি তোলা, অস্পৃশ্যতা দূৰীকৰণ, মাদক দ্ৰব্য নিবাৰণ ইত্যাদিৰ দৰে বিভিন্ন কাৰ্যাবলী জনসাধাৰণৰ সম্মুখত দাঙি ধৰিছিল/দিয়াইছিল, গ্ৰামীণ উন্নয়ন, প্ৰাথমিক বয়স্কৰ শিক্ষা প্ৰচলন, বুনিয়াদী শিক্ষা আন্দোলন আদি বিভিন্ন আন্দোলন তেওঁ প্ৰেৰণ কৰিছিল কলিকাতা

P.T.O

আৰু নোৱাখালীত ১৯৪৬ চনত হিন্দু আৰু মুছলমানৰ মাজত এনে সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষৰ সৃষ্টি হৈছিল তাক দূৰীকৰণত বাবে গান্ধীজীয়ে কলিকতা আৰু নোৱাখালী শান্তি যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁৰ উদ্দেশ্য আছিল সাৰ্বজনীন প্ৰেম, সাম্প্ৰদায়িক ঐক্য স্থাপন কৰা আৰু সেইমতে তেওঁ কৈছে যে ঈশ্বৰ বা আল্লা একেই এক ঈশ্বৰৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত তেওঁ কৈ গৈছে যে —

" ঈশ্বৰ আল্লা তেৰে নাম,
সদ্‌বুদ্ধি সুমতি দে ভগৱান।।"

স্বাধীনতা সংগ্ৰামী গান্ধীজীৰ জীৱন আৰম্ভ আছিল জীৱনৰ সাৰ্থিণ যুগতে সত্যৰ অন্বেষণ কৰা। " মোৰ সত্য অন্বেষণৰ কাহিনী" আছিল তেওঁৰ জীৱন দৰ্শন। গান্ধীজী প্ৰকৃত এজন নিষ্কাম কৰ্মযোগী আছিল। হিন্দু ধৰ্মৰ ধৰ্মীয় গ্ৰন্থ গীতা, বেদ আৰু উপনিষদে তেওঁক যথেষ্ট প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল আৰু সেইমতে তেওঁৰ

P.T.O

জীৱন, কৰ্ম আৰু চিন্তাত নতুন প্ৰজন্মসমূহৰ বাণীসমূহ প্ৰতিফলিত হৈছিল। যীশুখ্ৰীষ্টৰ বাণীসমূহৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হোৱাৰ লগতে তেওঁ লোকাৰ্পণ, বাইবেলৰ পৰা আহৰণকৰ্তাসকলৰ উক্তিৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল। বিভিন্ন ধৰ্ম পৰ্যালোচনা কৰি তেওঁ নতুন সিদ্ধান্তত উপনীত হৈছিল যে প্ৰকৃত আত্মা, ঈশ্বৰ একেবাৰেই আন তেওঁলোকক উপলব্ধি কৰা নাছিলে ভিন্ন-ভিন্ন। গান্ধীজী অলেক্সিৰ দৰ্শনৰ দ্বাৰাও অনুপ্ৰাণিত হৈছিল।

মহাত্মা গান্ধীজীয়ে বহুতো প্ৰবন্ধ লিখি থৈ গৈছিল অৱশ্যে তেওঁ কিন্তু কোনো পণ্ডিত বা দাৰ্শনিক নাছিল। তেওঁৰ লিখনিসমূহ তেওঁৰ বহুমুখীক দৃষ্টিভংগী প্ৰকাশিত হয়। তেওঁ প্ৰাচীন সংস্কাৰক আৰু সিদ্ধ পুৰুষসকলৰ পথ অনুসৰণহে কৰিছিল। গান্ধীজীৰ দৰ্শনত বহুবিধ কাৰণ আধ্যাত্মিক চিন্তাৰ সংমিশ্ৰণ হোৱা মাত্ৰ। তেওঁ যুক্তি তৰ্কৰ

P.T.O

পৰিৱৰ্তে শান্তিপ্ৰকোষ্ঠক পাৰ্থিৱে গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁ দ্বাৰা পথি মুক্তি আগবঢ়োৱা হৈছিল সেই অদ্ভুত অথচ তৰ্কসম্মত পথিলি। তেওঁ তেওঁৰ জীৱনত হৈনন্দিনতা অনাৱশ্যক আৰ্থিক স্বৰূপ পৰিছিল। তেওঁ মুক্তি, তৰ্কৰ পৰিৱৰ্তে বা কথাৰ পৰিৱৰ্তে কাম কৰাৰ উপৰত আৰ্থিক স্বৰূপ পৰিছিল।

প্ৰভুগণ মহামান্য, বিশ্ববন্ধুত্ব প্ৰেমী, বিশ্বপ্ৰেমী, মানৱপ্ৰেমী, মানৱ সেৱক ব্যক্তি জনসাধাৰণৰ মাজত বাপুজী বা জাতিৰ পিতা-ৰূপে পৰিচিত হৈ পৰিল। কিন্তু ১৯৪৮ চনৰ ৩০ জানুৱাৰী তাৰিখে দিল্লীৰ প্ৰধান প্ৰাৰ্থনা সভাত মহাত্মা মহাত্মা গান্ধীলৈ নাথুৰাম গডছে নামৰ এজন আততায়ীৰ গুলীত প্ৰাণ হৰিলহীয়া হয়।

P.T.O

Chepter -2 : গান্ধীবাদী চিন্তাধারা (Gandhism Thought) :

সঠিক অর্থে গান্ধীবাদী দর্শনের মূলে সুনির্দিষ্ট কোনো মতবাদ নাই যদিও গান্ধীবাদ (Gandhism) কথাটি সাধারণত ব্যবহার হয়ে থাকে। গান্ধীজি নিজে কিন্তু এই ভেবে কোনো নতুন দর্শনের প্রবর্তন করা নাই বা অনুসরণযোগ্য ভাবে কোনো মতবাদ রেখে যান নাই। তাঁর নিজের ভাষায় 'I do not claim to have originated any new principle or doctrine. I have simply tried in my own way to apply the eternal truth to our dily life and problems' তাঁর চিন্তাধারার বিশ্লেষণ মৌলিকতা নেই নতুন অভিজ্ঞতার আলোকে সত্য ও বিশ্বাসের যুগের সনাতন বাণীর অনুসরণের উপর নির্ভরশীল হয়ে থাকে। এই সনাতন বিষয় গান্ধীর চিন্তাধারার মূল ভিত্তি। এই সনাতন মতবাদের বিকাশের ক্ষেত্রে গীতা ও বেদ কেবল সহায়ক তাঁর বাস্তবিক প্রয়োগ করেছেন। আবার নীতি, নৈতিকতা, ঐতিহাসিক শিক্ষা থেকে

P.T.O.

লিখিত চৈতন্যৰ লিখনিসমূহেও তেওঁক বিশেষভাৱে প্ৰভাৱান্বিত কৰিছে। তলোক উদ্ধৃত সমূহৰ পিতৃত তেওঁৰ দীৰ্ঘ কৰ্মজীৱনত ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজনৈতিক, সামাজিক, দৈনন্দিন, অৰ্থনৈতিক আদি বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত বিভিন্ন ধৰণৰ অভিমত প্ৰকাশ কৰিছে। সেইবোৰ উপৰুক্ত বিক্ষিপ্ত অভিমত সমূহক সমন্বিত কৰি গান্ধীবাদ নামেৰে এক মতবাদৰ উল্লেখ কৰা হয়। অৱশ্যে এই কথা ঠিক যে, গান্ধীৰ চিন্তাধাৰা সমগ্ৰ জীৱন চিন্তাক, বিশেষকৈ ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক চিন্তাক বিশেষভাৱে প্ৰভাৱিত কৰিছে।

গান্ধীজীৰ চিন্তাধাৰা বিশ্ব ৰাজনীতিক যে বিশেষভাৱে প্ৰভাৱিত কৰিছে তাৰ উল্লেখিত আছে দুটা কাৰণ। প্ৰথমতে টেলষ্টয়, থোৱো, এমাৰ্চন, ৰুস্কিন, লিংকন, ৰুশো, হেগেল, মিল, মাৰ্ক্স আদিৰ দৰে গান্ধীজী প্ৰধানভাৱে ৰাজনীতিবিদ নাছিল, আছিল তেওঁ আধ্যাত্মিক, ৰাজনৈতিক, দৈনন্দিন আৰু অৰ্থনৈতিক বিষয়ত তেওঁৰ ব্যক্তিগত অভিমত প্ৰকাশ কৰে, যি কালক্ৰমত 'গান্ধীবাদ' বুলি পৰিচিত হয়। পাশ্চাত্যৰ

-সেবাধাৰাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত নহৈ স্বকীয় ভাৱতী-য় অভিমত প্ৰকাশ কৰাৰ বাবেই বিশ্ব ৰাজনীতি ক্ষেত্ৰত মেহতা এক কাৰ্টুনৰ মতবাদ ৰূপে সমাদৃত হয়। দ্বিতীয়তে, গান্ধীবাদে তেওঁৰ ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শৰ মাধ্যমত নিজকে আৱদ্ধ কৰি ৰখা নাই, আদৰ্শক বাস্তৱায়িত কৰাৰ বাবে, তেওঁৰ আদৰ্শ অনুযায়ী সমাজ-ও ৰাষ্ট্ৰব্যৱস্থাক ৰূপায়িত কৰিবলৈ- তেওঁৰ সমস্যা জীৱন উদ্যোগ কৰিছে। প্ৰাচীন ভাৰতৰ সত্যৰ সাধকসকল, যেনেকৈ তেওঁলোকৰ আদৰ্শৰ পৰা বিচ্যুত নহৈ তাক জীৱন-ৰক্ষাৰ বাবে আশ্ৰয়িত কৰিছে, গান্ধীজিও তেওঁ 'বীৰলৰ ভাৱতৰ' প্ৰকৃতিগত সাৰ্থকৰূপে নিজৰ জীৱনক সেই আদৰ্শ মতে ৰূপায়িত কৰিছে। ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শৰ প্ৰতি একান্তিকতাৰ অভাৱে নিশ্চয়ই পাশ্চাত্যৰ ৰাজনীতিক চিন্তাধাৰাক বিকৃতিৰে প্ৰভাৱিত কৰিছে। প্ৰাচীন গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটোৰ দৰে গান্ধীজিও এক আদৰ্শ সমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰব্যৱস্থা উল্লেখ কৰিছে যদিও সেই আদৰ্শ অভিন্ন নহয়। প্লেটোৰ তেওঁৰ আদৰ্শ সমাজত ৰাষ্ট্ৰকেই

P.T.O

অর্থনীতি কর্তা ভূমি গ্ৰহণ কৰিছে আৰু গান্ধীজীয়ে তেওঁৰ আদৰ্শ অনুসৰিত ৰাষ্ট্ৰৰ হস্তক্ষেপক সামান্যতম সঙ্কুচিত কৰিব বিচাৰিছে। ৰাষ্ট্ৰই বল প্ৰয়োগৰ জৰিয়তে নিপীড়নৰ হাতিয়াৰ মাত্ৰ। ৰাষ্ট্ৰৰ নিৰ্বিচাৰ বল প্ৰয়োগ জনসাধাৰণৰ মাজত ভীতিৰ সঞ্চাৰ কৰে, তেওঁলোকৰ ব্যক্তিত্ব-তত্ত্ব খৰ্ব কৰে আৰু তেওঁলোকৰ আত্মিক আৰু নৈতিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত অন্তৰায় সৃষ্টি কৰে। সেইবাবে ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থনীতি কতৃপক্ষৰ পৰা জনসাধাৰণৰ আত্মিক বিকাশ সম্ভৱ হব নোৱাৰে।

ৰাষ্ট্ৰৰ আইন অমান্য আন্দোলন গান্ধীজীয়ে জনকল্যাণমূলক ভূমি বোলা নাই। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছে আইন অমান্য কৰা ব্যক্তি ভূমি উল্লেখ কৰিছে। বন্যা জীয়ে যে অলৌকিক কোনো সন্তান প্ৰসৱ নকৰে, ৰাষ্ট্ৰৰ আইন অমান্য অলৌকিক জনকল্যাণমূলক কোনো আইন প্ৰণয়ন কৰে। যেনে আৰ্থসামাজিক ধৰ্মমূলক আইন প্ৰণয়ন কৰা গান্ধীজীৰ মতে, ৰাষ্ট্ৰৰ আইন কাম জনসাধাৰণক বঞ্চনা কৰা নহয় বা হিংসাত্মক

P.T.O

দ্বারে বলা প্রয়োগ করি সমস্ত নীতি প্রয়োগ করা নয়। ব্যক্তির স্বার্থ রক্ষা হলে, এমন এক সমাজ বসুন্ধরা গড়ে তোলা; যেখানে ধনী-দরিদ্র, উচ্চ-নীচ, জ্ঞানী-অজ্ঞানী, শাসক-শাসিত নির্বিশেষে সমাজের প্রতিটি মানুষের পূর্ণ-বিকাশ আধ্যাত্মিক বিকশিত করি নিজেকে প্রতিষ্ঠিত করি সমাজের উন্নতি সাধন করিব পারে। যথার্থতঃ দ্বারে, তেঁও এবাদর্শ প্রকাশ্যদ্বারে এবতীর্ণ। তেঁওর মতে ব্যক্তি দ্বারের আত্মিক উৎকর্ষ সাধন করলে কেবল ব্যক্তির প্রকৃত আত্মিক শক্তির দ্বারা কোনো সমাজের উন্নতি এবং অগ্রগতি হবে তোলবে। সকলের সমাজের লক্ষ্য এবং সমাজের কল্যাণ প্রতিষ্ঠা এবং উন্নয়ন বাবে মানুষের সামগ্রিক আত্মশুদ্ধির প্রয়োজন। প্রাচীন ভারতের ঋষি-মুনিগণ এই কথাই দিয়ে এবং তেঁওলোকের এই পন্থাকেই অনুসরণ করি গান্ধীজীর ভারতীয় সমাজের আর্থিক কল্যাণ বা 'সর্বোদয়' প্রতিষ্ঠা করিব বিচারিছে। বস্তুবিকাত, 'গান্ধীবাদ' কেকটে যেন্তা প্রয়োগ করা হয় তেন্তা 'সর্বোদয়' আর্থিতে প্রয়োগ করা হয় সমাজের প্রত্যেক ব্যক্তির

P.T.O

অর্থাৎ বক্তা-শ্রোতা উভয়ই হল সাক্ষীসম্মত
অর্থাৎ সাক্ষীবাদ। এই সাক্ষীবাদী
চিন্তাধারা ইউরোপে পরিলক্ষিত হয়নি।

chepter - 2.10 ঈশ্বৰ বিশ্বাস (Faith in God):

প্ৰাচীন ভাৰতৰ ঋষি - মুনিসকলে চেষ্টুৰনীতিয়া পন্থাক অনুসৰণ কৰি সাধীয়ে ভৌতিক জীৱনৰ বৰঙ্গ লক্ষ্যত উপনীত হ'বৰ চেষ্টা কৰিছে। প্ৰাচীন ঋষি - মুনিসকলৰ দৰে গান্ধীজীও জীৱন সত্যকে ঈ- ঈশ্বৰৰূপে গণ্য কৰি কৈছে, ঈশ্বৰ আৰ্শ্বত জীৱন সত্যৰ উপলব্ধি নহ'লে মানুহ মানুষত্বলৈ উন্নীত হ'ব নোৱাৰে আৰু ফলস্বৰূপে সমাজ কল্যাণো প্ৰতিষ্ঠিত হ'ব নোৱাৰিব। জীৱাত্মাৰ মাজত পৰমাত্মাৰ অধিষ্ঠান বুলে মানুহৰ লগত মানুহৰ আৰু মানুষত্ব জীৱৰ আচল কোনো পাৰ্থক্য নাথাকিব নোৱাৰে — এয়েই হ'ল জীৱন সত্য। এই সত্য উপলব্ধিৰ মাধ্যমেই সমাজ কল্যাণ নিহিত হৈ আছে। এই ঈশ্বৰ বিশ্বাস প্ৰসঙ্গত গান্ধীয়ে কৈছে, 'মই সজ্জন বা পাপী লোকোৱাকে মাৰিব পাৰিম। কিন্তু ভেম্বৰাণ লোকোৱাকে নোৱাৰো। তোমালোকে মোৰ কাপমাণ বা হকুমুৰি কাঢ়ি নিলে মই নমাৰো। কিন্তু মোৰ অন্তৰত

মোক ভগৱানৰ বিশ্বাসক হত্যা কৰিলে মোৰ মৃত্যু ঘটিব। আমাৰ জীৱন বা জীৱন অতি ভগবান বা ঈশ্বৰ প্ৰদত্ত।

Chepter: 2.2. ধৰ্ম (Dharma):

ভাৰতীয় বিদ্বান- ধাৰণাত ধৰ্ম শব্দটোৰ এটা বিশেষ অৰ্থ আছে। ভাৰতীয় ধৰ্ম, আৰু পাশ্চাত্য ৰিলিজিয়ান (Religion) শব্দ দুটা সমাৰ্থক নহয়। ভাৰতীয় মতে, যি মানুহক ধাৰণ কৰি, অৰ্থাৎ তাৰ মনুষ্যত্বক ৰক্ষা কৰে- সেয়েই ধৰ্ম। এই অৰ্থত ধৰ্মৰ লগত অসাকাংখিত ঈশ্বৰৰ প্ৰতি বিশ্বাস আবিশ্য নাথাকে বা নাথাকিবও পাৰে। ভাৰতীয় অৰ্থত ধৰ্ম হল ধৰ্ম কৰ্ম বা সুকৰ্ম- যি মানুহক পশুৰপৰা পৃথক কৰি মনুষ্যত্বলৈ উন্নীত কৰে।

গান্ধীজীয়ে ধৰ্মৰ এই ব্যাখ্যা গ্ৰহণ কৰি তেওঁৰ কাৰ্যত সমাজ-ব্যৱস্থাক ধৰ্মভিত্তিক কৰিব বিচাৰিছে। তেওঁৰ মতে, এনে এক সমাজ-ব্যৱস্থা গঠন হ'ব লাগে, যত প্ৰত্যেক মানুহে সমাজ কল্যাণ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ বাবে উৎসৰ্গীকৃত প্ৰাণী স্বৰূপ হ'ব লাগিব; যত প্ৰত্যেক মানুহৰ নিজৰ ক্ষুদ্ৰ

স্বাৰ্থ পৰিহাৰ কৰি জনৰ বা ৰাষ্ট্ৰৰ বৰঞ্চাৰ বাবে কৰ্মযোগী হ'ব লাগিব। কৰ্মযোগত ফলাফল নাথাকে, কল্যাণময় কৰ্মই ইয়াৰ লক্ষ্য বস্তু হয়। এইদৰে গান্ধীয়ে তেওঁৰ ধ্যানৰ ভাৰতত প্ৰতিষ্ঠাৰ স্বপ্ন দেখিছে - এই অৰ্থত গান্ধীজীক 'দাৰ্শনিক' আখ্যা দিব পাৰি। দাৰ্শনিকে বাস্তৱৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতক অতিক্ৰম কৰি এক আদৰ্শ জগতৰ স্বপ্ন দেখে - যেনেকৈ প্লেটোই এক দমনমুক্ত আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰ বা মাৰ্ক্সৱাদে এক শোষণ মুক্ত সাম্যবাদী সমাজৰ স্বপ্ন দেখিছে।

Chapter: 2.3/ সীমিত ৰাষ্ট্ৰকৰ্তৃত্ব (Restricted-State control):

সাম্যবাদীৰ মতে, সমাজ, বহুবুলাৰ ক্ষেত্ৰত ৰাষ্ট্ৰৰ সৰ্বময় কৰ্তৃত্ব সঙ্কুচিত হ'ব লাগিব। তেওঁ ৰাষ্ট্ৰৰ কৰ্তৃত্বৰ প্ৰতি বিৰোধিতা কৰিছে, কাৰণ এই ধৰণৰ ৰাষ্ট্ৰত কেৱল বস্তুশক্তি প্ৰয়োগ কৰিব বা উমনজুলিক বল প্ৰয়োগ কৰি জনগণক নিপীড়ন কৰা হয় আৰু এই ধৰণৰ ৰাষ্ট্ৰ বহুবুলাত জনগণৰ সাধাৰণ স্বাৰ্থৰ প্ৰতি ও আত্মত্যাগৰ মনোভাৱৰ প্ৰাধান্য হ'ব নোৱাৰে। প্ৰত্যেক মানুহৰ স্বাতন্ত্ৰ্যবোধ আৰু আত্মবিকাশৰ কামনা আছে, ইয়াৰ উপৰিও সমাজৰ আৰ্থিক অগ্ৰগতি নিৰ্ভৰ কৰে। ৰাষ্ট্ৰশক্তি সীমিত নহ'লে, ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে বল প্ৰয়োগৰ মাধ্যমত মানুহক সম্ভৱতঃ এটা বিকাশ লাভত ঠেলি কৰে। ফলস্বৰূপে মানুহৰ স্বাতন্ত্ৰ্যবোধ বিকাশ হয় আৰু আত্মবিকাশৰ পথ বন্ধ হৈ পৰে। এনে সমাজ বা ৰাষ্ট্ৰ

বহুৰক্ষা জনকল্যাণ আৰু অসমৰ অগ্ৰগতিৰ পৰিপন্থী। সেইকে সাধাৰণ মতে, ভাৰতীয় অসম বহুলুৰ কাষৰ কৰ্তৃত্বক সঙ্কুচিত কৰিব লাগিব।

Chapter: 2.4. বিশুদ্ধ গণতন্ত্র (Pure Democracy): সাধুনিক গণতন্ত্রৰ দুৰ্বলতাসমূহ হ'লেও স্বাৰ্থবেষী কেইটি ব্যক্তিৰ পৰিচালনা ব্যৱস্থাক সমৰ্থন কৰা নাই, গণতন্ত্ৰ হ'ব লাগিব বিশুদ্ধ, যাৰ পৰিচালনাত জ্ঞানী ব্যক্তি সকল নিযুক্ত থাকিব - তেওঁলোকৰ চৰিত্ৰ হ'ব লাগিব নিষ্কলঙ্ক, নিৰ্লোভ, কৰ্তব্যনিষ্ঠ আৰু পক্ষপাত শূন্য। এইটো ঠিক যে এনে নিৰ্বাচন এক দুৰূহ ব্যাপাৰ আৰু এনে ব্যক্তি সন্ধান দুষ্কৰ হ'লেও তেওঁলোক শাসন কাৰ্যত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগ্ৰহী। অৰ্থাৎ সাধুনিকৰ অভিমত হ'ল, এনে শাসক নিৰ্বাচিত হ'লে বিশুদ্ধ গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠিত হ'ব নোৱাৰে। এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখ কৰিব লাগে যে প্ৰাচীন গ্ৰীক দাৰ্শনিক প্লেটোও যি অভিজাততন্ত্ৰৰ (Aristocracy) কথা কৈছে- অৰ্থাৎ তেওঁ যেনেকৈ কৈছে যে শাসকসকল হ'ব লাগিব

অভিজ্ঞান - কাব্য অভিজ্ঞান বুলি কওঁতে বিষয়, নায়ক-নায়িকা, বিশ্লেষণ, কর্তব্যনিষ্ঠ-ও পরিস্থিতিজনিত বুজাইছে।

Chapter: 3.0 স্বদেশী ধাৰণা: (Concept of Swadeshi): 'স্বদেশী' সাধাৰণ দৰ্শনৰ এটা শক্তি-মুখৰ ধাৰণা। স্বদেশী কেৱল মাত্ৰ এটা অৰ্থনৈতিক ধাৰণাই নহয় — ইয়াৰ অন্তৰালত এটা আদৰ্শগত অভিমুখও আছে। স্বদেশীৰ ভৱিষ্যতে সাধাৰণ কেৱল অৰ্থনৈতিক স্বাধীনতাই প্ৰভাৱিত কৰা নাছিল, বৰং ইয়াৰ ভৱিষ্যতে ছোৱাৰ ঔপনিবেশিক সাংস্কৃতিক আৰু ৰাজনৈতিক সমস্যাসমূহৰ উত্তৰ দিছিল। 'স্বদেশী' শব্দটোৰ আক্ষৰিক অৰ্থ হ'ল, 'স্বদেশৰ অধিবাসী হোৱা। স্ব + দেশী = স্বদেশী। সাধাৰণ 'স্বদেশী'ৰ অৰ্থ কেৱল ইয়াক সাধাৰণ ভাষিত কৰা নাই, ছোৱাৰ ইয়াক আৰ্থিক অভিলক্ষ্যপূৰ্ণ কৰি কেৱল ব্যৱহাৰ কৰিছে। ছোৱাৰ এই স্বদেশীৰ ধাৰণাটোক সামাজিক, ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক, আৰ্থিক কীমীয় আৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰতো প্ৰয়োগ কৰিছে।

মহাত্মা গান্ধীয়ে ছোৱাৰ "The Swadeshi Movement" শীৰ্ষক এটি নিবন্ধত স্বদেশীৰ সংজ্ঞা নিৰ্ধাৰণ কৰি কৈছে, 'স্বদেশী আমাৰ

অন্তৰত নিহিত গুণ বা শক্তি বা ক্ষমতা মিশ্ৰ আত্মাক আৰু তুৰন্তী বিষয়াদি বৰ্ণন কৰি তদুপৰি প্ৰতিবেশী, বিষয়ৰ বৰ্ণনাৰ আৰু মেৰুৰ মাধ্যমত মীমাংসা কৰি বাবে" খ্ৰীষ্টীয় ভবিষ্যত মানুহেই শক্তি লাভ কৰে আৰু অলিত হৈও তুৰন্তী বিষয়াদিক বৰ্ণন কৰি নিজৰ প্ৰতিবেশী বিষয় বা বস্তুৰ হৈ কাম কৰিব পাৰে, কিন্তু গান্ধীয়ে খ্ৰীষ্টীয় অহিংসাৰ অৰ্থত বুজুৰ্ণী কৰিছে। ইয়াৰ ভবিষ্যত হৈও কোনো বিদেশী বস্তু বা বস্তু বিৰোধী কথা কোৱা নাছিল। গান্ধীৰ খ্ৰীষ্টীয় ধাৰণাৰ অন্তৰ্নিহিত তাৎপৰ্য হ'ল যে, ইয়াৰ ভবিষ্যতে প্ৰত্যেক নিজৰ নিজৰ প্ৰতিবেশীক সেৱা কৰিব আৰু প্ৰতিবেশী বস্তুক বুজুৰ্ণী কৰিব। গান্ধীৰ দৃষ্টিত কোনো মানুহে যদি নিজৰ প্ৰতিবেশীক সেৱা কৰে তেন্তে লাভৰ মানুহে গণ যদি তেওঁৰ প্ৰতিবেশীৰ সেৱা কৰে,

অথবা সমাজের স্বার্থে যদি ব্যক্তিকে রাষ্ট্রের প্রতিপক্ষে দাঁড়াতে হয়, তবে ব্যক্তিকে রাষ্ট্রের বিরুদ্ধে সংগ্রাম করতে হবে। এই অসংখ্য মানুষ সমাজে এখনো ব্যক্তিগত স্বার্থ দেখা দেয়া লাভ করে থাকে। এতদিন ধরে, সাম্প্রতিক ধ্রুপদীক দার্শনিকগণ সংকীর্ণভাবে বহুরূপ করেছিল। ধ্রুপদীক ব্যক্তিবাদে সাম্প্রতিক মানুষের দেবতার অথবা বৈশ্বিক সীমাবদ্ধতাকে স্বীকার করে।

সাম্প্রতিক মতে, যখন ব্যক্তির প্রকাশ কর্তৃত্ব থেকে অধিকতর নিজের প্রতিবেশী মানুষের দেখা করা অথবা ধ্রুপদী বা প্রতিবেশী বন্ধুর বহুরূপ করা। ভারতের ঈশ্বর অর্থ এটি। যেমন বলেন যে, তিনি বিচ্ছিন্ন ব্যক্তিক ঘৃণা করেন এবং নিজের প্রতিবেশীর কাছের বাকী সকলো ব্যক্তিক ঘৃণা করেন। তাঁর ধ্রুপদী উদ্ভব সংক্রান্ত সাহিত্যের প্রতিবেশীকে ছিল পাপ এবং প্রত্যেক প্রত্যেকের উপরে বাড়ি বহুরূপ করেন। কারণ সাম্প্রতিক উপলব্ধি করেছিল যে, মানুষের দেবতাকে,

নিজৰ কিছু দায়িত্বতা আছে, যেতিয়া আৰ্থিক প্ৰতিযোগিতাৰ সেৱা কৰিবলৈ কিছু প্ৰতিবন্ধকতাৰ সংস্থাপন হব পাৰে। সেয়ে মানুহে সামাজিক চেতনাৰ দিশত কাম, যদি প্ৰত্যেক মানুহে নিজৰ প্ৰতিযোগিতাক সঠিক পথেৰে সেৱা কৰে, তেনেহলে সুস্থিৰ সকলো বস্তু, যাৰ সেৱাৰ দৰকাৰ, সেয়া সেৱা লাভ কৰিব; অৰ্থাৎ ইয়াৰ ফলস্বৰূপে সমস্যা বিস্তৃতি সেৱা লাভ কৰিব। গতিকে যদি প্ৰত্যেক ব্যক্তি নিজৰ প্ৰতিযোগিতাৰ সেৱা কৰে, তেনেহলে তেওঁ সমাজৰ উপকাৰ সেৱা কৰে।

- অৰ্থনীতিক লিলিয়ান ৰবিন্সে ব্যক্তিগত স্বাধীনতাৰ লগত জীৱনৰ পৰ্যায় ওপৰত কিছুমান সম্বন্ধৰ উল্লেখ কৰিছে। জীৱনৰ অভ্যন্তৰ অনুসন্ধিৎসা নিজৰ নিজৰ কৰ্তব্য পূৰ্ণ পৰ্যায়। সামগ্ৰিকে জীৱনৰ এই আদৰ্শৰ লগত পৰ্যায়ক্ৰমিক সম্বন্ধৰ উল্লেখ কৰি কৈছে, ব্যক্তিগত জীৱনৰ পৰ্যায় আৰু ভৌগোলিক পৰিবেশৰ

ক্ষেত্রেও প্রয়োগ করা হয়। কর্মবাদ ধারণা অনুসারে প্রত্যেক ব্যক্তির ধর্ম হল তাঁর নিকট প্রতিবেশীর সেবা করা। যে ব্যক্তি নিজের প্রতিবেশীর পরিবর্তে দূর-দূরান্তের সেবা করে, তাঁর ধারণা বা ধর্ম-নীতি ভঙ্গ করে। ধারণাটির আত্মা-ধর্মের উদ্ভব নামাকে। ধারণাটি ত্যাগের কারণের লক্ষ্যে উদ্ভব, সব বিশ্বের মানবিকতার মাঝের মানুষের সার্বিক উন্নয়ন সুনিশ্চিত করে। যেমন গান্ধীজি বলেছিলেন; "ধারণাটির আত্মা-ধর্মের কোনো স্থান নেই, যা'ত প্রত্যেক ব্যক্তির পরিচালক কারণ, পরিচালক গার্হস্থ্য কারণে, গার্হস্থ্য দেশের কারণে, আর দেশের মানবতার কারণে ত্যাগী হবে। নিজেকে দিয়ে হয়।"

গান্ধীর মতে, ধারণাটির বাস্তবায়িত করিতে কর্তব্য পরিশ্রম করিতে লাগিবে। মানুষের মনের অবস্থা - আর যেমনের বাস্তব করার কারণে ধারণাটির উদ্ভব হইল। যদি কেহ / কোনো গান্ধীর মতে, ধারণাটির গতির অর্থ অবক্ষয় / গান্ধীজির ধারণাটির বিভিন্ন, রাষ্ট্রনৈতিক

বা অন্যান্য আর্থনৈতিক - এই তিনটি বিষয়ে বজায় রাখিতে। এই সমস্যার উত্তর সমূহের মূল হল স্বদেশীর প্রয়োজনীয় সংস্কার সাধন করা। দীর্ঘ উপেক্ষিত এই অঞ্চল উন্নয়ন পূরণের দীর্ঘতে সীমিত সাধিত লাগিব। এই টো মূল আর তাত্ত্বিক দিকটি পরিচালনার বজায় রাখা। যদি এই ইলাকাত রোজ পাওঁ, ফলে-ফলে ইলাকার উন্নয়ন পরিচালনা করি এই সেবা অগ্রসরায় পারো। আর্থনৈতিক অঞ্চলত এই কেন্দ্র সমূহ প্রতিষ্ঠানসমূহর বজায় বজায় করা উচিত আর নির্মাণের প্রাকৃতিক ক্রীড়াসমূহ আঁতরাই সেবা করিব পারো। আর্থনৈতিক অঞ্চলত এই কেন্দ্র সেই কাম্যকারের বজায় করিব লাগিব নির্বিলাক আর নিকট প্রতিযোগিতা উৎপাদন করিছে আর সেই উদ্যোগত সমূহের প্রয়োজনীয় প্রশিক্ষণসমূহ সংরক্ষণ করা পরিচালনা করি তুলি সেবা অগ্রসরায় পারো।" গান্ধীজীর কোনোমতে স্বদেশী নীতি ত্যাগ করিবলৈ কোনো নাই। কারণের সিদ্ধান্ত কার্যকরী তুলি স্বদেশীর আন্দোলন এই আরম্ভ আর নতুন প্রজন্মই ঘনিষ্ঠ আরম্ভ করিব লাগিবলেও স্বদেশীক পরিত্যাগ করা অনুচিত

Chapter: 3.1. ধৰ্মীয় স্বদেশী (Religious Swadeshi): স্বদেশীৰ আন্দোলন বুলা হোৱা মানে যে, সাধাৰণ জনতা বিদেশী অনুসৰণ কৰা সেই সকল অৰ্থনৈতিক সংস্কাৰ কৰি সেই দিশৰ প্ৰতি আগবঢ়োৱা সেৱাক ধৰ্মীয় স্বদেশী বুলি কোৱা। সাধাৰণ মতে, স্বদেশী উদ্যোগে হিন্দুত্বক বহুখনি কৰিলে কেৱল বিকৃতি কৰিবা বুলিছে। হিন্দু ধৰ্ম জাতি সাধিমুক্তৰ ধৰ্ম, কাৰণ ই ধৰ্মান্তকৰণৰ বিশ্বাস নকৰে আৰু অতীতৰ দৰে বৰ্তমানলৈও এই ধৰ্মৰ সম্প্ৰসাৰণ হোৱাটো বন্ধ হৈ আছে। হিন্দু ধৰ্মৰ অন্য ধৰ্মৰ লোকে কোনো তত্ত্ব সংগ্ৰহ নহয়, যিজন দৰে আন ধৰ্মৰ মানুহে লোৱাত ইয়াৰ দ্বাৰা কাৰ্য কৰা প্ৰতিক্ৰিয়া হৈছে। সাধাৰণ মতে, স্বদেশী শক্তিৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ হৈ প্ৰকৃত হিন্দুৱে ধৰ্ম পৰিৱৰ্তনত কেতিয়াও বিশ্বাস নকৰে। ইয়াৰ কাৰণ এইটো নহয় যে, তেওঁ হিন্দুত্বক সবাতকৈ শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম বুলি ভাবে, বৰং ইয়াৰ কাৰণ হ'ল তেওঁ জানে সংস্কাৰৰ দ্বাৰা এই ধৰ্মক আৰ্থিক ত্ৰুটিপূৰ্ণ কৰি তুলিব পৰা যায়। এই কথা কোৱাটো হিন্দুত্বৰ ক্ষেত্ৰত নহয়,

পৃথিৱীৰ সকলো ধৰ্মৰে ৰক্ষণশীলতা হৈ আছে। বিশ্বৰ বাকী প্ৰধান ধৰ্মবোৰ বিশ্বাসযোগ্য নিজ নিজ ক্ষেত্ৰত আৰ্থিক সমতা প্ৰতিষ্ঠাৰ কৰ্ম ৰ হিন্দুৰ ক্ষেত্ৰতহে হৈ আৰ্থিক সাঁচ

কিন্তু ইছলাম ধৰ্মই প্ৰধান বিষয়টোক কেন্দ্ৰীভূত কৰি কয় - নিৰ্দ্ধনীসকলে মানুহৰ ধৰ্মান্তৰকৰণত কৰ্ম-কলাপবোৰ বন্ধ কৰি আমনৰ্থক আৰ্থিক সহায় কৰাটোতহে মনোযোগ দিব লাগে। কমাসাৰ অৰ্থশালীহক বুলি ভাবি লাভ নাথাকে। পাৰ্থিৱ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ ধৰ্মই বিশ্বাসৰে এই কমাসাৰ ও উচ্চৰ অৰ্থন কৰিছে যে বাইবেলখন ধৰ্মই ভালদৰে পঢ়িছে আৰু ধৰ্মৰ লেখন হেলাত আৰু আকাংক্ষা প্ৰকাশ পাইছে। 'Sermon on the Mount' ৰ উদাহৰণ দিয়া ধৰ্মই এখৰ্যীতৰ আদৰ্শ কৰিছে আৰু - খ্ৰীষ্ট গীতসমূহৰ ধৰ্মীক অৱৰত অনুপ্ৰেৰণা আগবঢ়াইছে। সেইদৰে ধৰ্মই সেৰিমা 'Lead kindly light' খ্ৰীষ্ট গীৰ্জাত গায়, যেনেকুৱা ধৰ্মই খ্ৰীষ্টান ধৰ্মৰ পৰিবৰ্তে নিজ ধৰ্মৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ কোনো আকাঙ্ক্ষিত হয়। কাৰণ ইছলাম নিজৰ ধৰ্মৰ প্ৰতিষ্ঠা

কথাকোৰ লিখিত আছেই। খ্ৰীষ্টান ধৰ্মৰ পালকৈহণ খ্ৰীষ্টিয়ান বন্ধুৰ থকা ভেঁটি মতে বাইবেলৰ প্ৰকাশিত তথ্য অনুসৰিত হৈছে। কেৱল গোটা হিন্দু ধৰ্ম, ধৰ্মৰ প্ৰেৰণ হৃদয় হিচাপেহে ভেঁটি এই কথাকোৰ আলোচ কৰিছে আৰু অনুসৰণ কৰিছে মাত্ৰ। GO ye into all the world৷ লেখিয়া প্ৰতিশ্ৰুতিসমূহ সংকলন কৰাৰ বাবে কথা ধৰ্ম। কেৱল ধৰ্মীয় উদ্দেশ্য নহয়, কিন্তু ধৰ্ম আৰু বুলিয়েই বহুতে আমুক্ত খ্ৰীষ্টান ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিছে। মিছনেৰী ধৰ্মপ্ৰচাৰকে পৰিবৰ্তন আনিব পাৰি, কিন্তু ধৰ্মান্তৰকৰণৰ পাছা আৰ্থিক আৰু লাভ। সেইকে সাম্ৰাজ্যৰ মূল লক্ষ্য হল ধৰ্মান্তৰকৰণ ধাৰ্মিক নীতিৰ বিৰোধী। নিজৰ ধৰ্ম ত্যাগ কৰি আন ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। নিজৰ ধৰ্মীয় বিশ্বাস বৃদ্ধি কৰিছে, নিজৰ ধৰ্মৰ ত্ৰুটিসমূহ সংশোধন কৰি ইয়াক আধুনিক মানৱীয় উপযোগী কৰি তুলিব পাৰা হয়। এনেদৰে প্ৰকৃত প্ৰেমেৰী তত্ত্ব মিছন সাম্ৰাজ্যৰ ধৰ্মৰ ধৰ্মৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰিছে।

Chapter: 3.2: রাজনৈতিক স্বদেশী (political Swadeshi): মহাত্মা গান্ধীর স্বদেশীকে রাজনৈতিক ক্ষেত্রেও প্রয়োগ করেছেন। রাজনৈতিক ক্ষেত্রে তিনি স্বদেশী বলিতে বুঝাইত "দেশীয় শাসন ব্যবস্থা"। গান্ধীর মতে, ব্রিটিশের রাজনীতি — ইংলণ্ডের মহত্ত্বই প্রকাশ পায়। কিন্তু রাজনৈতিক বিষয়ে পরা পুরুষ কল্যাণ-হিত নয়। রাজনৈতিক জীবন বিষয়ক মহিমা পুরুষ কল্যা নয়লেইহেতু, ভেদেই ইংরেজ শাসন ঘটিয়েছিল। সাম্রাজ্য আড়ম্বর গ্রহণ অবিমৃষ্য — ব্যক্তিবিরুদ্ধ রাজনৈতিক দুষ্কৃতীত বিষয়ের প্রকার বিস্তার করিব লোভ হয়। অনুরূপ প্রতিষ্ঠান জীবন সাত্ত্ব পরিণামত অনুকরণ নির্দেশ করি ভারতের স্বাদেশী ক্রিয়া প্রবর্তিত কাজের বিচারিত। গান্ধীর কেন্দ্র অনুরূপ প্রতিষ্ঠান জীবন সাত্ত্ব পরিণামত ব্যবস্থায় গান্ধীর স্বদেশী বিশ্বাসক আর্থিক দৃঢ় করিয়াছে প্রকৃতপক্ষে ভারতবর্ষ একদল গণতান্ত্রিক দেশ জীবন এই দেশের জনগণের দুঃখ-দুর্দশার বিলোপ। রাজকীয়রা, শাসক-শোষক সম্প্রদায়গুলো, লাগাতার, উত্তরলাভ ভারতের

অংশ গ্ৰহণ কৰা বা বিদেশীয়েই নতুনকৈ বিষয়কে বলি কাহাৰ সংগ্ৰহৰ কাৰণে এইলোকে ভাৰতীয় মানুহৰ ওপৰত চেকো কৰা নাছিল। তেওঁলোক সেই কাৰণে ভাৰতীয় মানুহৰ উদ্যমক কোনো প্ৰকাৰে প্ৰশংসা কৰিব নোৱাৰা নাছিল। কেইদিনেই টীকাৰৰ পদাংক অনুসৰণ কৰিছিল। জগতি প্ৰথা ই মে কেৰল ধৰ্মীয় ভাবাবেগক প্ৰভাৱিত কৰিছিল তেনে নহয়, বৰং গাওঁবোৰৰ আৰ্থ-সামাজিক বাহ্যিক বিষয়বোৰকো নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল। এতেকে এনেদৰে ৰাজা গাওঁবাসীয়ে মে কেৰল আৰ্থ-সামাজিক বিষয়বোৰকে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল তেনে নহয়, তেওঁলোকে ইয়াৰ কাৰণে ইংৰাজৰ অথবা চৰকাৰৰ অত্যাচাৰৰ বিৰুদ্ধেও যুঁজিছিল। গতিকে জাতিগত সাংগঠনিক ইংৰাজক আগলি কেতিয়াও অধিকাৰ কৰিব নোৱাৰো। জগতি প্ৰথাত নিম্নবৰ্গীয় ব্যক্তিৰ প্ৰাধান্য নহয়, যেনে কৰ্মকৰ্তা মানুহ এতিয়া লাখ লাখ তেওঁৰ অনুগামী হোৱা ব্যক্তিবৰ কুক্ষুক্ষালা থাকিলে সেয়া উচিত।

নিজে নতুন পৰম্পৰা সৃষ্টি, মানুহবোৰক সংগঠিত কৰিব লোৱাৰো এটা শ্ৰেষ্ঠ পৰ্যায়

উঠিছে। যিহেতু আমি এটা বিদেশী ভাষাত শিক্ষা গ্ৰহণ কৰোঁ, আমি নিজকে স্বাভাৱিক উৎকৰ্ষ বুলি ভাবো আৰু আমাৰ ৰাজনৈতিক নেতৃত্ব এটা গোৱাৰে যিহেতু আমি কোনো-টোৰ হাতৰ আঙুলি নহওঁ আৰু সেইবাবে মাথো সাংগঠনিক ক্ষেত্ৰতে নহয়, ভাবৰ আদান-প্ৰদান বা ক্ষেত্ৰতো আমি বৰ্থ হওঁ। আমি তেওঁলোকক নেতৃত্ব এটা দিবোঁ, কিন্তু বৰ্থ হওঁ। কাৰণ আমি কেতিয়াও তেওঁলোকৰ মনৰ কথা বুজি পাওঁবো। তেওঁলোকে আমাক স্বদেশী নহয়, এজন বিদেশী উৎকৰ্ষ আকাঙ্খাৰ বুলি ভাবে। যদিহে আমি আমাৰ এখন নিজ মাতৃ ভাষাত শিক্ষিত হ'লেহেঁতেন, আমাৰ যোৱা সকল, বৰ্তমান মানুহ আৰু প্ৰতিবেশীসকলে আমাৰ ভাষাতেই কথা পাতিলেহেঁতেন আৰু বৰ্ষ তথা বৰ্ষৰ বিভাগসমূহৰ আন্দোলন আৰু মহাভাৰতত ইমান ধৰা মহান বিচাৰে গণ্য হ'লেহেঁতেন, তেনেহ'লে আমাৰ মানুহখিনি অধিক পাৰদৰ্শী হ'লেহেঁতেন। শিক্ষাৰ প্ৰতিটো বিভাগতে আমি মাতৃভাষাৰে শিক্ষা দিয়া হ'লেহেঁতেন, তেনেহ'লে তেওঁলোক

নিজেকে আর্থিক উন্নত করার পারিপ্রেক্ষিতে, গ্রামের পরিমাণ আর্থিক সমস্যা সমাধান হয়েছিল, গ্রাম্য জীবন সরল ছিল মানুষেরা আত্মতৃপ্তি থাকিয়া জীবন যাপন করিতেছিল। গান্ধীর মতে, কায়িক শ্রমকেই জীবনের ভিত্তি গঠিত সংগঠন আর সেই পরিবারের বৃত্তি বজায় আর্থিক সম্বন্ধ আরোপ করিছে।

Chepter : 3.3. অৰ্থনৈতিক স্বদেশী (ECONOMIC Swadeshi : স্বদেশীৰ ধাৰণাটো মূলত অৰ্থনৈতিক, অৰ্থনৈতিক অৰ্থত স্বদেশী বুলিলে বুজায় বিদেশী বস্তু বৰ্জন কৰি নিজ দেশত উৎপাদিত সকলো বস্তু ব্যৱহাৰ কৰা। কিন্তু ইয়াৰ ধাৰা এইটো ভাবিলে ভুল হ'ব যে, গান্ধীয়ে সকলো ক্ষেত্ৰৰ বিদেশী আমদানীৰ বিৰোধিতা কৰিছে। সঠিকভাৱে কবলৈ গলে, বিদেশী বস্তু বৰ্জন কৰি স্বদেশী বস্তুক বেছি অগ্ৰাধিকাৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়া হৈছিল, কেৱল যন্ত্ৰপাতি আদিৰ উৎপাদনৰ আওবঞ্চন আৰু বিকাশৰ প্ৰয়োজন হ'ব তেতিয়াহে স্বদেশী বস্তু ব্যৱহাৰ কৰাৰ স্থানে বিদেশী বস্তুৰ ব্যৱহাৰে আমাৰ উপকাৰ সাধন কৰে। আৰু ঘৰুৱা কুটীৰ শিল্পত কোনো বাধাৰ বিস্তৰ প্ৰভাৱ পেলোৱা, তেনে ক্ষেত্ৰত স্বদেশীক সমৰ্থন কৰাটো ঠিক নহ'ব। গান্ধী এই সম্পৰ্কে সতৰ্ক কৰিছিল যে, যিকোনো ভাল বস্তুৰ দৰে স্বদেশীৰ ধাৰণাও যুক্তি সহকাৰে সঠিক ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ আৰু ভাৱে অনুসৰণ কৰা হয়। সেয়ে উক্ত বাবে কবৰ খোজে, স্বদেশী আন্দোলন মানে সকলো

প্ৰকাৰৰ বিদেশী বস্তু বৰ্জন কৰা নহয়। বিদেশী সামগ্ৰীক বিদেশী বুলিয়ে বৰ্জন কৰিব লাগিব তেন কথা গান্ধীয়ে কোনোদিনও কোৱা নাছিল। যিকোনো বিদেশী বস্তু স্বদেশত উৎপাদন কৰিলে ৰাষ্ট্ৰীয় আয়, - আৰু অৰ্থৰ অপচয় হয়, যি-কোনো বস্তু তেনে উৎপাদন কৰিবলৈ সক্ষম নহয়, তেনেকুৱা বহু সামগ্ৰী বিদেশৰ পৰা আমদানী কৰাটো গান্ধীয়ে কোনোদিনও অন্যায় বুলি ভাবা নাছিল। কিন্তু বিদেশীক কেৱল বিদেশী বুলি বাবিয়ে বৰ্জন কৰিলে গান্ধীৰ দৃষ্টিত ই স্বদেশী নীতি লঙ্ঘন কৰাটোকে বুজায়।

গান্ধীৰ অসহযোগ আন্দোলন আৰম্ভ হোৱা প্ৰেম আৰু অনুভৱৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত আন্দোলন। এতিয়ে স্বদেশীৰ ধাৰণাৰ দ্বাৰা গান্ধীজীয়ে কোনোদিনও বিদেশী বস্তুৰ প্ৰতি ঘৃণা বা বিৰাগ - মনোভাৱৰ প্ৰকাশ কৰা নাছিল। বিশেষ দেশৰ উন্নতিৰ কাৰণে অৰ্থনৈতিক স্বাধীনতা আৰু সামগ্ৰী বিদেশৰ পৰা আমদানি কৰাত গান্ধীয়ে প্ৰশংসনীয় আৰু আৰু সামগ্ৰী বিদেশৰ পৰা আমদানি কৰাত গান্ধীয়ে কোনোদিনও

বিৰোধিতা কৰা নাছিল। তেওঁ এই সম্বন্ধে 'Young India' পত্ৰিকাত কৈছিল, "বিদেশী বাবেই সকলো বিদেশী বস্তু বৰ্জন কৰিব লাগিব — এই কথা মই কোনোমতে মানি লোৱা নাছিলো। মোৰ অৰ্থনৈতিক সিদ্ধান্ত হৈছে যে, সিবিলাক বিদেশী বস্তু দেশৰ স্বাৰ্থৰ পক্ষে ক্ষতিকৰ, সেইবোৰ আমদানি একেবাৰে বন্ধ কৰা উচিত। ইয়াৰ অৰ্থ হল, আমি যিকোনো ক্ষেত্ৰত এনে কোনো বস্তু বিদেশৰ পৰা আনিব নালাগে যিবোৰ আমাৰ দেশতে পোৱা যাব পাৰে। চিকাগো পথেৰে, গুণত উন্নত হলেও আইৰ্লেণ্ডৰ পৰা তেওঁ আমদানি কৰাক এই পাপ বুলি কৈছিল। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষত উচ্চ উৎপন্ন নহয় যাতে ক্ষতি লোৱাৰ পৰা উচ্চ মিল আলাহো বিকাশ কৰাৰ বুলি ঘোষণা কৰিলে এই ভাত একো অসংগতিৰ নাথাকিব। আনহাতে আৰ্থিক ভাৰতত প্ৰচুৰ পৰিমাণে হামড়া উৎপন্ন হয়। গতিকে আমাৰ কৰ্তব্য হ'ব কেৱল ভাৰতীয় হাঁহুৱাৰে তৈয়াৰ কৰা খুতা পিন্ধা, যদিও সেই খুতা বিদেশী খুতাতকৈ অধিক মূল্যৱান হয়। ঠিক একেদৰে

ভাৰতত যদি আমাৰ প্ৰয়োজনে আনুযায়ী উদ্ভৱ হোৱাৰ হয়, তেন্তে যদি বিদেশৰ পৰা উদ্ভৱ আমদানি কৰাক সাজুলাই দিয়া" হয়তো, নিজৰ দেশ আৰু জনসাধাৰণৰ স্বাৰ্থত বিদেশৰ পৰা সামগ্ৰী আমদানি কৰাটো গান্ধীৰ দৃষ্টিত স্বদেশী নীতিৰ বিৰোধী নহয়। কিন্তু নিজ দেশত সকল বস্তুৰ উদ্ভৱৰ নকৰাটো স্বদেশী নীতিৰ বিৰোধী। জনগণৰ স্বাৰ্থ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি বিদেশৰ পৰা সামগ্ৰী, যন্ত্ৰ আৰু মন্ত্ৰ আৰু সেৱাৰ আমদানি কৰাটো গান্ধীৰ মতে অযৌক্তিক নহয়।

গতিকে দেখা যায় যে, স্বদেশী তত্ত্বটো কোনো সংকীৰ্ণতাৰ ভিত্তিত প্ৰতিষ্ঠিত এটা তত্ত্ব নহয়। বৰঞ্চ ই মানুহৰ কৰ্ম আৰু সন্তুষ্টিৰ স্বীকৃতি আৰু অধিকাৰৰ উদ্ভৱৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। আমি প্ৰতিযোগী সকলো মানুহৰ মানদণ্ড, কৰ্ম আৰু অনুভূতিসমূহক শ্ৰদ্ধা কৰিব লাগিব আৰু ভাৰক কৰিবলৈ গ'লে বিদেশৰ শিল্পৰ বস্তুৰ অস্বীকাৰ কৰা যায় আৰু ওপৰত হোৱা উচিত লাগিব। স্বদেশী তত্ত্ব সেই কাৰণে এটা এনে আৰ্থনীতিক তত্ত্ব বুলি স্বীকৃত যাৰ অধিকাংশ ঘৰুৱা উদ্যোগসমূহক সংৰক্ষণ কৰিব পৰা যায়।

Chepter : 4. ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব প্ৰমাণৰ যুক্তি (Proofs for the Existence of God) :

বিদ্যাৰ্থীসকলক পঢ়িবলৈ দিয়া দাৰ্শনিক সাহিত্যত ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কীয় প্ৰমাণ বা যুক্তিবোৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। বস্তুতো মধ্যযুগীয় দৰ্শনক অভিযোগ কৰিছে যে, ঈশ্বৰৰ ধাৰণা গঠনক্ষেত্ৰত সাক্ষীয়ে যুক্তিক যথাযথ মৰ্যাদা দিয়া নাছিল। কাৰণ সাক্ষীয়ে যুক্তিৰ পৰিবৰ্তে অন্তৰ্দৃষ্টি, বিবেকৰ বাণী বা আপ্তবাক্যৰ কথা কৈছে। ঈশ্বৰ আৰু কাৰণ নথকা নহয়। কাৰণ বুদ্ধিতো অসম্পূৰ্ণ যুক্তি নানা কোলাহলৰ সৃষ্টি হয়। সেয়ে সাক্ষীয়ে কৈছিল, 'যুক্তিবাদী সকল প্ৰকৃত সত্যৰ লোক - যুক্তিবাদে নিজকে সৰ্বশক্তিমান বুলি ভাবি যথাৰ্থতে ঈশ্বৰৰ ৰূপ হৰা সত্যিকে দেখা নাপায়। যে, ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব প্ৰমাণত যুক্তি প্ৰদৰ্শনৰ 3 টাৰত উল্লেখ কৰিছিল। তেওঁ এটা অটল বিশ্বাস আছিল যে, ঈশ্বৰক কেৱল মাত্ৰ আত্মিক উপলব্ধিৰ দ্বাৰা / বুদ্ধি ইন্দ্ৰিয়ৰ পৰিবৰ্তে আত্মিক উপলব্ধিৰ দ্বাৰা।

P.T.O

চৰাচলাত মহাত্মা গান্ধীৰ ঈশ্বৰ বিশ্বাস লাগিছিল অতি গভীৰ। তেওঁৰ ঈশ্বৰ বিশ্বাস ইমানেই গভীৰ আছিল যে, তেওঁৰ মতানুসাৰে ঈশ্বৰ বিশ্বাসৰ পৰা আঁতৰি যোৱা-টো মৃত্যুৰ সমান। প্ৰতিশ্ৰুতি বন্ধু বান্ধৱৰ সিপাৰ কথোপকথনত তেওঁ এইটো দৃঢ়ভাৱে ঘোষণা কৰি কৈছে যে," But I can tell you this, that I am surer of His existence than the fact that you and I are sitting in this room. Then I can also testify that I may live without air and water, but not without Him, you may pluck out my eyes, but that cannot kill me. But thus my belief in God and I am dead." -অৰ্থাৎ " কিন্তু মই কওঁ যে, আপুনি আৰু মই এনেকুৱা এই কোঠাটোত বহি কথা হোৱা আৰু, ঠিক তেনেকুৱা ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কে মই সুনিশ্চিত। আকৌ, মই এইটো ও পৰীক্ষা কৰিব পাৰো যে, মই বতাহ আৰু পানী বিহীন হৈয়েও মানিব পাৰি, কিন্তু ঈশ্বৰ বিহীন হোৱা মোৰ সম্ভৱ নহয়। আপুনি

P.T.O

মোৰ হাতত মুঠা ছিলিং লাব পাৰে, কিন্তু ঈশ্বৰে মোৰ মুক্তি ঘটাব পাৰে। কিন্তু মোৰ পৰা যদি ঈশ্বৰৰ বিশ্বাস আঁতৰাই নিয়া হয়, তেন্তে মোৰ মুক্তি ঘটিব।" এনে সাক্ষীৰ মতে, ঈশ্বৰ আছে আৰু তেওঁৰ হাত সৰ্বজ্ঞ, সৰ্বশক্তিমান আৰু সৰ্বব্যাপ্ত পৰম পৰিপূৰ্ণসত্তা। ঈশ্বৰক মহিত আত্মৰতে উপলব্ধি কৰিব পাৰি, তেনেকুৱা সাক্ষীয়ে নিজ উপলব্ধিৰে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কীয় কেইটামান যুক্তি আগবঢ়োৱা দেখা যায়। কিন্তু আৰ্থিক ভাৱে সাক্ষীয়ে আগবঢ়োৱা যুক্তিসমূহৰ লগত পৰম্পৰাগত ঈশ্বৰ অস্তিত্ব প্ৰমাণৰ সাদৃশ্য থকা দেখা যায়। সাধাৰণ সাক্ষীয়ে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কে সিদ্ধান্ত বা প্ৰমাণ আগবঢ়াইছে।

P.T.O

Chapter. 4.2. বিশ্বতাত্ত্বিক যুক্তি বা জগৎকারণ যুক্তি (Cosmological Argument):

জাগতিক ঘটনাবোধ পর্যবেক্ষণ করিলে দেখা যায় যে, প্রত্যেক ঘটনাই এক আগেকার অন্য একটিও ঘটনাকে এটি হইতে নির্দিষ্ট কারণ থাকে। প্রত্যেক ঘটনাই তার পূর্ববর্তী কালের কারণের উপর নির্ভরশীল। সিকোলো, বস্তুটিও নানাদের কেহ বস্তুটির এটি উৎপাদন কারণের উপর নির্ভর করে। অতএব এই জগতের এটি কারণ নিশ্চয়ই আছে। সাক্ষীর মতে, এই কারণ হইল ঈশ্বর। ঈশ্বরকেই জগতের পরম কারণ। সাক্ষীর কার্যকারণ সম্পর্কীয় যুক্তি ঠিক এমন। তবে অন্যান্য দিকে "যদি জগৎ অস্তিত্বশীল হয়, তাহলে জগতের নিয়ত আছে আছে তার উর্ধ্বলোকের নিয়ত আছে অস্তিত্ব। সাক্ষীর এইটি বিশ্বাস করাটা যুক্তি যে অসংখ্য দৃষ্টির নিয়ত আছে।" সাক্ষীর মতে, এই সংস্থান নিয়ত ঈশ্বরের কাছের জ্ঞান ছাড়া হইতে পারে। কিন্তু এইক্ষেত্রে একটা সমস্যা আছে, যদি কোনোরকম করা যে, উর্ধ্ব নিয়ত সংস্থাপক

P.T.O

হোমিয়ন, অতএব এবং মানুষের অস্তিত্ব আছে, কিন্তু ঈশ্বরের কোনো প্রয়োজন করে না, অতএব ঈশ্বরের অস্তিত্বও তাঁর বিশ্বাস করার। গান্ধীর মতে প্রকৃতি বা সৃষ্টির কালে সবল বিধি নাই। বহুজন অশিক্ষিত বা অশিক্ষিত মানুষই কোনো শাসনকর্তার কেহ নাই, তাঁরা লোকে বিশৃঙ্খল না থাকলে যে তাঁরা কেবল দুর্বল শিশু শাসন করবে, অসহায় তাঁরা লোকে কর্তৃত্ব ভাবে শিক্ষার জন্য কোনো বাধা তাঁরা শাসন করিবে সব ক্ষমতা আমিই। প্রকৃতির আমিত্বের প্রকৃতির ঈশ্বর বেশ না থাকলে ও ঈশ্বর অস্তিত্ব ছিল। গান্ধীর মতে, ঈশ্বরের জ্ঞান ও আমি ঈশ্বরেই নগণ্য যে, আমি আমার সৃষ্টিকর্তা ঈশ্বরকে উপলব্ধি করিব সোরাবোজী কোনো আচরিত কথা নয়। ঈশ্বর সমস্ত জগতের আদি কারণ।

P.T.O

Chepter. 4.2 উদ্দেশ্যমূলক যুক্তি (Theological Argument): বিশ্বজগতের অন্তরালে এটি সুনিপুণ নিয়ম-শৃঙ্খলা, একতা, উদ্দেশ্য আদি আছে আর এই নিয়ম-শৃঙ্খলাকে নিয়ন্ত্রণ করিবলৈ এজন নিয়ন্তা বা শাসনকর্তাও আছে। বাস্তবিক বস্তুবোর এটা নিয়ম-শৃঙ্খলার পরম লক্ষ্যর অভিমুখে পরিচালিত হৈ আছে। জগতখনক চেলেঞ্জাৰ পর্যবেক্ষণ করিলে দেখা যায় যে, প্রাকৃতিক প্রতিটো বিষয় বা ঘটনাই এটা পরিপূর্ণ পদ্ধতি-আৰু সামঞ্জস্য বজায় ৰাখিছে। জগতত এই বৈচিত্র্যময় জগতত এইটো সম্ভৱ হৈছে কেনেকৈ। যদি প্রকৃতিজগত অচেতন আৰু অন্ধ হয় তেন্তেহলে এই মহান উদ্দেশ্য পূৰণৰ কাৰণে এগৰাকী বুদ্ধিমান পৰমাত্মাৰ প্রয়োজন হয়, যিজন জগতখনক উদ্দেশ্যমুখী কৰি তুলি পূর্ণভাৱে ফলপ্রসূ হৈ থাকে। গতিকে এই বিশ্বজগতক পরিচালনা-আৰু নিয়ন্ত্রণ করিবলৈ ঈশ্বৰৰ প্রয়োজনীয়তা উপলব্ধি হয়। ঈশ্বৰ আছে বাবেই জগতখনৰ ভেটা ৰূপ পোৱা গৈছে। গাণিতিক 'পাস্কল' এই বিশ্বজগতৰ এটা নিয়ম আছে, সকলো অভিজ্ঞশীল বস্তু

P.T.O

আৰু জীৱকে পৰিচালিত কৰিব পৰা এটা অলঙ্ঘ্যনীয় নিয়ম বা বিধি আছে। এইটো আন্ধ নিয়ম বা বিধি নহয়, কাৰণ আন্ধ নিয়মে জীৱিত সত্তাৰ আচৰণ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব নোৱাৰি। যি নিয়ম বা বিধিয়ে সকলো জীৱকে পৰিচালনা কৰে তাকেই ঈশ্বৰ বোলা হয়। বিধি আৰু বিধিত-দাতাজন একেই।"

এতিয়া চোৱা যাওক এই নিয়ম-শৃঙ্খলা, উদ্দেশ্য পৰিকল্পনা ঈশ্বৰৰ প্ৰতি আৰুষ্টিত হৈ ঈশ্বৰ ঈশ্বৰ অস্তিত্ব প্ৰমাণৰ চেষ্টা কৰিলে। সাংকৰ বিশ্বাস আছিল যে, এই বিশ্বজগতৰ অন্তৰালত ঈশ্বৰৰ এটা গোপন উদ্দেশ্য আছে আৰু আমি; আমি ঈশ্বৰ আৰু তেওঁৰ নিয়মক অস্বীকাৰ কৰিলেও আমি কেতিয়াও বিশ্বজগত আৰু জীৱজন্তুৰ অন্তৰ্নিহিত আৰ্থিক নিয়মক অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰো। সাংকৰে অনুভৱ কৰিছে যে, ভাগভিত্তিক বস্তুসমূহৰ মাত পৰিবৰ্তনৰ মাজত

P.T.O

এক পরিবর্তনীয় জগৎ অস্তিত্ব আছে অথবা
এই জগৎ পরিবর্তনীয়, নিত্য, শাশ্বত সত্যটাই
হল ঈশ্বর। আধুনিক মতে, "এই জগৎটাকে
বলেও প্রত্যক্ষ করা যায় এবং চলিতকালে
মূল বস্তুটার নিত্য পরিবর্তনশীল, নিজে বিনা-
শশীল, কিন্তু এই পরিবর্তনগুলোর অন্তরালে
একটা অখণ্ড শক্তি যা পরিবর্তনীয়,
যিনি সমস্ত একত্রিত করে রাখে, যিনি সৃষ্টি করে,
ধ্বংস করে পুনঃ সৃষ্টি করে। এটাই আমাদের
কাছে হল ঈশ্বর"।

P.T.O

Chapter : 4.3 : নৈতিক যুক্তি (Moral Argument) :

অষ্টাদশ শতাব্দীৰ ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব প্ৰমাণৰ নৈতিক যুক্তিটোক সকলোতকৈ বেছি গুৰুত্ব দিছিল। নৈতিক যুক্তিত আমানুৱেল ঈশ্বৰৰ অস্তিত্বক নিৰ্দেশকৰ বাণী বা অন্তৰৰ ইলহামৰ অলংঘ্য নকা প্ৰমাণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। এই যুক্তিত মানুহৰ অন্তৰত থকা নৈতিক বোধৰ বিশ্লেষণৰ পৰাই নাম পৰমাণ ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব প্ৰতিপন্ন কৰা হয়। " আমাৰ মতে, যিজনে ভাল ঈশ্বৰৰ বাণী, কৰ্তব্য পৰায়ণতাৰ প্ৰতি আন্তৰিক আহ্বান / নিৰ্দেশ বাৰে বাৰে এই আহ্বান কৰে আৰু এই সৃষ্টিৰ মূল আৰু সৰ্বোচ্চতাৰে অনুভৱ কৰে, যিজনে ভাল কল্যাণ বা শ্ৰেয় আৰু মানুহৰ অন্তৰত থকা চেতনাৰ প্ৰতি উৎসৰ্গিত আৰু", আমাৰ মতে, যিজনে ঈশ্বৰ আমাকে নিৰ্দেশমতে চলিবলৈ। মানুহৰ ইচ্ছাত এনে এটা স্বাধীন শক্তি আছে আৰু যিজনে এই শক্তিক নিয়ন্ত্ৰিত কৰে। যিজনে এই শক্তিৰ দ্বাৰাই ভাল আৰু বেয়াৰ মাজত পাৰ্থক্য কৰিব পাৰে আৰু ঈশ্বৰে কৰ্তব্যক আহ্বান কৰি আমাক

ধৰ্মীয় শিক্ষা কৰে। ভাল বা মন্দ কাৰ্য কৰিলে বিবেকে আনন্দ দিয়ে আৰু হয়তো বা অসৎ কাৰ্য কৰিলে মনটোৱে দোষৰ ভাব প্ৰকাশ কৰে। বিবেকৰ অনুভূতি বাৰ্ত্তাবহুলক; বিবেকৰ নিৰ্দেশ পালন কৰা আমাৰ একান্তই কৰ্তব্য। এই বিবেক এজন অভ্ৰান্ত মানুহৰ প্ৰতিনিধি। সকলো-ৰে মতে, এই মতামতই ভাল হৈছে।

যদিও কেতিয়া আমি, নৈতিক নিয়ামক বস্তুৰূপে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব অস্বীকাৰ কৰাৰ চেষ্টা কৰা হয় এই যুক্তিত। অসময় বজবাজ কৰা মানুহৰ নৈতিক জীৱনৰ ব্যাখ্যাৰ বাবে, নৈতিক কাৰ্যাকাৰ্যতাৰ ব্যাখ্যাৰ বাবে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব অৱশ্যই স্বীকাৰ্য। নহলে মানুহৰ জীৱন হৈ পৰিব অৰ্থহীন আৰু নিৰ্থক। যদিও মানুহৰ নৈতিক জীৱনক অৰ্থপূৰ্ণ কৰি তুলিবলৈ ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব এক স্বীকাৰ্য সত্য সমস্যা তেনেকুৱা যে সদ ব্যক্তিয়ে সদ আচৰণৰ বাবে পুৰস্কৃত নহয় আৰু অসৎ ব্যক্তি অসৎ আচৰণৰ বাবে কোনো শাস্তি লাভ কৰিব লাগা নহয়। এই ক্ষেত্ৰত উদাহৰণ স্বৰূপে যে কাৰ্যিক ব্যক্তিয়ে অহেতুক বধ কৰিবলগা হয় আৰু

অৰ্থনৈতিক ব্যক্তিয়ে বহল-বহল আৰ্থিক উন্নতি কৰিছে। কিন্তু এই কৰ্মৰ ফলাফল বিফলে যায়। এই কাৰ্য কৰা লোকসকলে উৎপাদিত নহলেও পৰিচালিত সুৰক্ষিত হব আৰু এনে কাৰ্য কৰা লোকসকলে পৰিচালিত আগুৱাই যাব। কিন্তু ঈশ্বৰৰ কৰ্মক বিচাৰ কৰাৰ বাবে নৈতিক নিয়মৰ প্ৰতিপালক আৰু নিয়ন্ত্ৰকৰূপে এজন পৰম সত্তাৰ অস্তিত্ব মানিব লাগিব। এই পৰমসত্তাই ঈশ্বৰ। গতিকে এজন সৰ্বজ্ঞ, সৰ্বশক্তিমান, পূৰ্ণ সত্তা ঈশ্বৰ এটি অস্তিত্ব আছে লাগিব। এনেদৰে নৈতিক নিয়মৰ প্ৰতিপালক আৰু নিয়ন্ত্ৰক হিচাপে ঈশ্বৰৰ অস্তিত্ব স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব।

PTO

Chapter: 4.4: উপযোগিতাবাদী মুক্তি (Pragmatic proof):

গান্ধীজি মানুষের জীবনের উপযোগিতার দৃষ্টিকোণের থেকেও ঈশ্বরের অস্তিত্ব প্রমাণ করেছেন। গান্ধীর মতে, কোনো ব্যক্তির অস্তিত্ব উপলব্ধি হয় তিনি তেঁও অন্য ব্যক্তির প্রতি প্রতিক্রিয়াশীল হয়। সত্য-ঈশ্বর প্রত্যক্ষগোচর, জাগতিক ঘটনা, অভিজ্ঞতার প্রতি চেতনাবহ নিয়ন্ত্রণ-প্রতিক্রিয়ার দ্বারা তেঁওর অস্তিত্ব প্রমাণিত হয়। মানুষের দুঃখকষ্টের সমস্যা, বিপদের, অন্য দুঃখের উপায় সমস্যা-ও ঈশ্বর সত্যের মানুষের সহযোগী হয়ে পাশে তেঁও কর্মফলের ক্ষেত্রের সমাধান করে। গান্ধী নিজে স্বীকার করেছেন যে, তেঁওর সত্য অন্বেষণের পথে-ও কায়িক্লেশ, সত্যবাদিতা, সাত্ত্বিক-অবলম্বন, ব্রহ্মচর্য পালন আদির ক্ষেত্রের নৈতিক আচরণ বিধির পথে সত্যের তেঁওকে উপলব্ধি করেছি। ফলে পথের মানুষের সত্যের ঈশ্বরের আশ্রয় নিয়ে পাশে সত্যের অনুসন্ধান করিব পারে। এইভাবে ব্যবহারিক অভিজ্ঞতার মাধ্যমে গান্ধীজি এক সর্বজনগ্রাহ্য পাশে সর্বকল্যাণময় ঈশ্বরের অস্তিত্ব প্রমাণ করিব বিচারেছেন। এই সম্পর্কে

সাক্ষীয়ে কৈছে, " যি ঈশ্বৰে সদায় কেৱল মুক্তিকে আশুৰি কৰে, তেওঁ ঈশ্বৰ নহয়। ঈশ্বৰ ঈশ্বৰ হ'বলৈ হলে হৃদয়ক নিয়ন্ত্ৰণ আৰু পৰিৱৰ্তন কৰিব লাগিব। তেওঁ প্ৰতিটো ক্ষুদ্ৰ ধৰ্মলোকৰ আদেশ নিজকে প্ৰকাশ কৰিব লাগিব..

যি ব্যক্তিয়ে নিজৰ ওপৰত ঈশ্বৰৰ আধিপত্য পৰীক্ষা কৰিব নাৰে, তেওঁ কেনেকৈ আনৰ বিশ্বাসৰ সাৰ্বভৌমিত্বক নাৰে। আৰু বিশ্বাসক নিৰহঙ্কাৰ আত্মসমৰ্পণৰ প্ৰমাণ কৰা নামায়, সাতিকে প্ৰথমতে ঈশ্বৰীক নিয়ম আৰু এই নিয়মৰ আধিপত্যৰ গুণৰত বিশ্বাস কৰাটো অস্বীকৃত হ'ব- এই নিয়মটো হল মহত্ত আৰু শ্ৰেষ্ঠৰ নিয়ম।"

সাতিকে কেনে মাৰ্গ, অৰ্থাৎ সাক্ষীয়ে নিজৰ মুক্তিৰে ঈশ্বৰৰ আধিপত্য প্ৰমাণৰ প্ৰয়াস কৰিছে? ইয়াৰে কিছুমান মুক্তি পৰম্পৰাগত মুক্তিৰ লগত সাদৃশ্যপূৰ্ণ- আনহাতে কিছুমান মুক্তিৰ ক্ষেত্ৰত সাক্ষীয়ে স্বতন্ত্ৰ চিন্তাৰ উদ্ভাৱন কৰিছে। আমি, নিয়মৰ প্ৰমাণ বা পৰম্পৰাগত মুক্তিৰ লগত জড়িত সকল কথা নেকৈ সেই বোৰ প্ৰমাণৰ ক্ষেত্ৰতো সাক্ষীৰ নিজস্ব দৃষ্টিভঙ্গী আৰু যৌক্তিকতা লক্ষ্য কৰিব পাৰি। কিন্তু সাক্ষী উদ্ভাৱনবোৰ মুক্তিৰ আৱতাৰণা কৰিলেও

P.T.O

এইটো একমাত্র স্বীকার করিছে যে, কোনো প্রধান মানুষৰ অন্তত ঈশ্বৰৰ অস্তিত্বত বিশ্বাস থকা উচিত। আন্তৰিক উপলব্ধি আৰু বিশ্বাসৰে ঈশ্বৰক উপলব্ধি কৰিব পৰা যায়।

P.T.O

Chapter: 5. ধৰ্মৰ ধাৰণা (Concept of Religion)

: সমগ্ৰ পাশ্চাত্য ধৰ্মৰ ধাৰণা এক বিশ্বাসনীল আৰু ঈশ্বৰ ধৰ্মীয় ধাৰণাৰে অনুপ্ৰাণিত / তেওঁৰ ধৰ্মীয় চিন্তা মূলত হিন্দু ধৰ্মৰ উপৰত ভিত্তি কৰিলেও বিশ্বৰ অকলো ধৰ্মৰ মূল তত্ত্বকথা তেওঁ এক নৱ-হিন্দু ধৰ্মৰ সৃষ্টি কৰা দেখা যায় / তেওঁৰ নৱ-হিন্দুধৰ্মত পৃথিৱীত প্ৰচলিত খ্ৰীষ্টান, ইছলাম, ইহুদি, জৈন, বৌদ্ধ আদি কোনো ধৰ্মকে বাদ দিয়া নাই / পৃথিৱীৰ অকলো ধৰ্মৰ মূল কথাখিনিৰে তেওঁৰ নৱ-হিন্দু ধৰ্ম গঢ়ি উঠা দেখা যায় / তেওঁ এজন বৈষ্ণৱবাদী হিচাপে হিন্দু ধৰ্মৰ - বেদ, উপনিষদ, গীতা আদিৰ দ্বাৰা যেনেকৈ অনুপ্ৰাণিত হৈছিল, তেনেকৈ আন আন ধৰ্মীয় গ্ৰন্থ, যেনে - বাইবেল, কোৰাণ আদিৰ দ্বাৰাও অনুপ্ৰাণিত হৈছিল / মুঠতে, অকলো ধৰ্মৰ সাৰতত্ত্বকথা সহিত সাৰ্বজনীন ধৰ্ম এক বিশ্বাসনীল মানৱতাবাদী ধৰ্ম বুলি আমাসকলে স্বীকাৰ কৰিব পাৰি যায় /

P.T.O

মহাত্মা গান্ধীৰ ধৰ্ম আছিল মুক্ত আৰু প্ৰগতিশীল। তেওঁৰ মতে, ধৰ্ম বুলিলে কোনো নিৰ্দিষ্ট সম্প্ৰদায়মূলক সংকীৰ্ণ ধৰ্মক বুজোৱা নাই। ধৰ্মই মানুহক সংকীৰ্ণ ভাৱে নিজৰ মাতৃভূমি-প্ৰেমিক কৰে, আন ধৰ্মীয় সম্প্ৰদায়ৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক ৰখাই নাৰাখে, ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে আনিবাৰ্য। যদি ধৰ্ম পৃথিৱীত বৰ্তি থাকিব লৈ হ'লে প্ৰগতিশীল আৰু মুক্ত হ'ব লাগিব— ধৰ্মই আন ধৰ্মীয় লোকৰ লগত, পৰিৱেশ আৰু জগৎৰ লগত সম্পৰ্কিত হ'ব লাগিব। বিভিন্ন ধৰ্মবোৰ হ'ল একেই ভগৱৎ প্ৰাপ্তিৰ বিভিন্ন পথ। সমস্ত বিশ্বত কেৱল একমাত্ৰ ধৰ্মই বৰ্তি থাকিবলৈ অযোগ্য। গান্ধীৰ মতে, পৃথিৱীত প্ৰতিজন ব্যক্তিৰ ধৰ্মৰ কোনো প্ৰয়োজনীয়তাই নাই। গান্ধীয়ে লিখিছে, "মই ধৰ্ম বুলিলে অসাম্প্ৰদায়িক বা প্ৰচলিত ধৰ্মক নুবুজোঁ। ধৰ্ম বুলিলে মই তাকে বুজোঁ যিয়ে সকলো ধৰ্মকে অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লয়, যাৰ দ্বাৰা সৃষ্টিকৰ্তাৰ সন্মুখীন হোৱা যায়।" সেই কাৰণে গান্ধীয়ে আত্মজীৱনীত কৈছে, "মই ধৰ্ম শব্দটো বহুল অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিছোঁ

P.T.O

এই বহল অৰ্থত 'ধৰ্ম' বুলিলে অন্তৰ্যামী-উপলব্ধি বা আত্মজ্ঞানক বুজোৱা হয়।" ধৰ্মৰ এই অৰ্থ নিৰ্ধাৰণ গান্ধীয়ে উপনিষদৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰাই কৰিছে যেন অনুমান হয়। কাৰণ গান্ধীৰ মতে, ধৰ্মই ঈশ্বৰৰ লগত ব্যক্তিক সন্মুখীন কৰি পৰা হ'ব লাগিব আৰু দেখা যায় যে, ঈশ্বৰক লাভ কৰিবলৈ উপনিষদত আত্মা-জ্ঞান বা আত্মা-উপলব্ধিৰ কথা বাৰে বাৰে কোৱা হৈছে। গতিকে গান্ধীয়ে উপনিষদৰ আলোৰ পৰাই ধৰ্মৰ অৰ্থ নিৰ্ধাৰণ কৰিছে বুলি কব লগা বাধ্য কোৱা নহয়।

গান্ধীৰ বিশ্বাস, প্ৰকৃত ধৰ্ম আনুষ্ঠানিক-ধৰ্মৰ পৰা বহুগুণে উপৰত। প্ৰকৃত ধৰ্মই মানুহৰ স্বভাৱ পৰিৱৰ্তন কৰি ঈশ্বৰ লগত লগত একাত্ম হোৱা উপায়। আৰু ধৰ্মই মানুহক নীতি পৰায়ণ কৰে, সমাজপ্ৰিয় কৰি তোলে আৰু অৱশ্যেষত ঈশ্বৰ বা সত্য উপলব্ধি সম্ভৱ। গান্ধীৰ ধৰ্মত সীমা আৰু লিঙ্গ-সূচক আৰ্থিক উন্নতিৰ ঠিয়া কৰে বহুতো গান্ধীবাদী চিন্তকে ধৰ্মৰ এনে প্ৰভাৱক বুজি পাবে। কিন্তু গান্ধীৰ ধৰ্ম মানে হিন্দু ধৰ্ম বুলি ধৰিলে ভুল হ'ব। গান্ধীয়ে হিন্দু-ধৰ্মৰ পৰিমাৰ্জিত

জন্ম গ্রহণ করিলেও তোমরা হিন্দু বা বৈষ্ণব নাছিল। তেঁও সেই হিন্দুত্বক বিশ্বাস করিছিল মিছে হিন্দুত্বক অভিক্রম করি আমরা ধর্ম আৰু ধর্মালম্বী লোকক আঙুলি লয়। এই প্রসঙ্গত গান্ধীয়ে ধর্ম বুলিলে কি বুজায় তাক আৰ্থিক আৰ্কৌ এনেদৰে কৈছে — গান্ধীৰ মতে, হিন্দু ধর্মৰ দ্বারা তেঁও কোনো বিশেষ ধর্মক বুজিত নকৰে আৰু হিন্দু ধর্মক আন ধর্মৰ তুলনাত অধিক উৎকৃষ্ট নাভাবে। তেঁও ধর্ম বুলিলে সেই ধর্মক বুজে যি হিন্দুত্বকো অতিক্রম করি যায়, যিয়ে মানুহৰ ভাবৰ পরিবর্তন করে, পরিশুদ্ধ করে। ধর্ম হল সেই শক্তি যিয়ে মানুহৰ হৃদয়ৰ সম্পূর্ণতাকো পরিবর্তন করিব, যিয়ে মানুহক সত্যক সত্যৰ লগত যুক্ত করি আত্মশুদ্ধিৰে মোক্ষৰ দুৱাৰলৈ লৈ যায়। ই আমাৰ প্রকৃতিৰ সেই শাশ্বত - নিটো তেজিমালিকে অশান্ত হৈ থাকে মোতিমালিকে ই নিজকে উপলব্ধি করিব নোৱাৰে, সৃষ্টিকর্তাক জানিব নোৱাৰে তথা সৃষ্টিকর্তা আৰু আত্মা উপলব্ধিৰ মাধ্যমত নিজকে সম্পূর্ণ পরিবর্তন অর্থাৎ রূপান্তর করিব নোৱাৰে।

গান্ধীয়ে দৃষ্টিত সকলো ধর্মৰে মূলমন্ত্র নীতিমূলক আছিল। গীতাৰ উক্তি অনুসাৰে তেঁওৰ বিশ্বাস আছিল যে, সকলো ধর্ম হিন্দু-

P.T.O

পথেৰে একেই লক্ষ্যত উপনীত কৰে। প্ৰত্যেক ধৰ্মৰ নিজস্ব কিছুমান বিশিষ্ট থাকিব পাৰে, নিজ নিজ ধৰ্মটিৰ আচাৰ-আচৰণ থাকিব পাৰে। কিন্তু কেৱল নিজৰ ধৰ্মকে শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভাবোটো উচিত নহয়। অন্যান্য ধৰ্মাবলম্বীৰ নিজৰ ধৰ্মৰ লগতে সকলো মৌলিক নীতি সমূহে মানি চলিছিল। তেওঁৰ মতে, সকলো ধৰ্মৰ মৌলিক নীতি আৰু উদ্দেশ্য একেই। শ্ৰেষ্ঠ গান্ধীয়ে সাহসেৰে ঘোষণা কৰিছিল যে, "যদি ভাৰতীয় সকলো শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্মৰ ওপৰত নীতিসমূহ বিশ্বাস কৰা আৰু যদি ইয়াৰ পৰা যে ই ধৰ্ম-জাতিবোৰ উচ্ছেদ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰিছে আৰু। যিসকলৰ কাৰণে ধৰ্ম প্ৰকাশিত হৈছিল, তেওঁলোকৰ কাৰণে ধৰ্মৰ আত্মা কন্দুৱা আছিল। আমি সকলোবোৰ ধৰ্মগ্ৰন্থ থকা ধৰ্মাবলম্বী লোকৰ বুদ্ধি কৰিব পৰা নাইবা পৰা বাবে অধিকাংশ লোকে ভোগে যে সকলো ধৰ্ম এক আৰু প্ৰত্যেকটোৱে আনটোক সহায় কৰক"

P.T.O

Chapter:5.1: হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰতি গান্ধীৰ মনোভাব (Gandhi's Attitude towards Hindu Religion): মহাত্মা গান্ধী প্ৰধান ঈশ্বৰবাদী, হিতবাদী হিন্দু আৰু সেয়ে তেওঁৰ হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰতি গভীৰ আস্থা আৰু শ্ৰদ্ধা দেখা যায়। গান্ধীৰ ধৰ্মমত কেন্দ্ৰিক বেদ, উপনিষদ আৰু ভগৱদ্গীতাৰ ৰামায়ণৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল। সেইকাৰণে বহুতে গান্ধীৰ ধৰ্মৰ ধাৰণাত সন্দেহ কৰিছে। তেওঁলোকে ভাবিছে যে, গান্ধী আছিল প্ৰকৃত গোঁড়া হিন্দু আৰু তেওঁ কেৱল হিন্দু ধৰ্মৰে প্ৰচাৰ কৰিছে। কিন্তু সন্দেহবাদী সকলৰ এই ধাৰণা আছিল ভুল। গান্ধীজীয়ে এইটো স্পষ্ট কৰি দিছে যে, হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰতি তেওঁৰ আনুগত্যই হিন্দু ধৰ্মৰ পৰিষ্কাৰ কৰাক সহায় কৰিছিল।

গান্ধীৰ বিভিন্ন সময়ত প্ৰকাশিত বিবৰণৰ সংগ্ৰহ কৰি 'Hindu Dharma' নামৰ এটি সংকলিত গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰা হৈছিল, যাক ভালকৈ অধ্যয়ন কৰিলে দেখা যায় যে, তেওঁৰ হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰতি থকা দৃষ্টিভঙ্গী একেবাৰে উদাৰ আছিল। তেওঁ হিন্দু ধৰ্মৰ কথা কোৱাৰ সময়তো সেই ধৰ্মই সকলো ধৰ্মকে অন্তৰ্ভুক্ত কৰিলয় আৰু সকলো ধৰ্মৰে সাৰতত্ত্ব তেওঁ হিন্দু ধৰ্মতে বিচাৰি পাইছিল। সেইকাৰণে তেওঁ ইছলাম

G.T.O

খ্ৰীষ্টান আদি বিভিন্ন ধৰ্মৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা বজায় ৪ নিজ ধৰ্মৰ দৰে আৰ্ত্তি আস্থা নাথাকিল। গান্ধীৰ যুক্তি আছিল যে, প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে নিজ ধৰ্মটিৰ লগতে আন্তৰ্ধৰ্মীয় পৰিৱেশত ধৰ্মগ্ৰহণ কৰে। তদুপৰি সাৰে ভেঁটৰ জীৱনত এই ধৰ্ম আৰু অন্তৰ্ধৰ্মৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান নাই। ধৰ্ম এটা আকস্মিক ঘটনা, কিন্তু এই ধৰ্ম গ্ৰহণৰ লগে লগে ভেঁটৰ জীৱনত লগত থকা পৰম্পৰা, আচাৰ আদি জড়িত হয় এইবোৰে অতি অৰ্থবহ। এইবোৰক অস্বীকাৰ কৰা বা প্ৰত্যাখ্যান কৰাটো নিৰৰ্থক। বৰং এইবোৰক কেৱলৈক আৰ্থিক দিশত, যুক্তিপূৰ্ণ আৰু কুসংস্কাৰমুক্ত কৰা সম্ভৱ। এৰ কাৰণে আহোপুৰুষাৰ্থ কৰাটো আমাৰ নিজৰ কৰ্তব্য। গীতাৰ বচন, ঈশ্বৰ, ধৰ্মবোৰৰ বিভিন্ন ধাৰণা - কৃষ্ণ, - অৰ্ধচন্দ্ৰ, ওঁম, ক্ৰুচ, নৰক, পিৰমুছুড়, ঋক্ষি মোক্ষ ইত্যাদি পৰিৱেশত ধৰ্মগ্ৰহণ কৰা ব্যক্তি যেনেকৈ আধ্যাত্মিক অনুভূতি আৰু আগ্ৰহ জাগ্ৰত হব পাৰে, সেইটো অনুভূতি কোনো ধৰ্ম বিৰোধী লোকৰ মাজত জাগ্ৰত নহয়। সেই কাৰণে গান্ধীয়ে অনুভৱ কৰিছে যে, ভেঁটৰ ধৰ্ম আৰু পৰিচৰ্যা যি পৰিৱেশত হৈছিল

P.T.O

তাৰ সলনিবৰ্তে তেওঁক হিন্দু ধৰ্মই কেন্দ্ৰ আকৃষ্ট কৰিছিল। গান্ধীয়ে স্বীকাৰ কৰিছে যে প্ৰত্যেক ব্যক্তিৰ ইচ্ছা অনুসৰি ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিব পাৰে আৰু সেয়ে তেওঁ হিন্দু ধৰ্মকে গ্ৰহণ কৰিছে।

মহাত্মা গান্ধীয়ে কেৱল হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰতি যে আকৃষ্ট আছিল তেনে নহয়, তেওঁ পৃথিৱীৰ সকলো ধৰ্মকে সমানেই ভাল পাইছিল আৰু সকলো ধৰ্মৰে মূল নীতিত বিশ্বাসী আছিল। কিন্তু তেওঁ সকলো ধৰ্ম চালি-জাৰি চাই বুজিলে যে, হিন্দু ধৰ্মত সকলোবোৰ শ্ৰেষ্ঠ আৰু উত্তম উপাদান পোৱা যায়। ফলত তেওঁৰ হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰতি থকা বিশ্বাস আৰু অধিকতৰ দৃঢ় হল। কিন্তু হিন্দু ধৰ্মৰ প্ৰতি তেওঁৰ অগাধ বিশ্বাস থাকিলেও হিন্দু ধৰ্মৰ সকলো নীতি আৰু আচাৰ-আচৰণক তেওঁ সমৰ্থন কৰা নাছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল মানৱতাবাদক, যেনে তেওঁ মানৱতাৰ পৰিপন্থী সকলো আচাৰ আচৰণক হিন্দু ধৰ্মৰ পৰা দূৰ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। এৰ মানে এইটো নহয়, যে, হিন্দু ধৰ্মৰ সকলো কিছুকে তেওঁ বাদ দিছে। কিন্তু মান হিন্দু নীতি আৰু আচাৰক তেওঁ সমৰ্থন কৰা নাছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল

P.T.O

আগৰ্ৱালাবাদকে; যেহেতু তেওঁ আগৰ্ৱালাৰ পৰিণতিটো অকলো আমাৰ অসমাক হিন্দু ধৰ্মৰ পৰা দূৰ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। এৰ আগে কৰ্জনে নতুন বঙ্গ, হিন্দু ধৰ্মৰ অকলো শিখনিকে তেওঁ কাঢ় পিছুৱাই। কিন্তু আজি হিন্দু নীতি আৰু আচৰণক তেওঁ আক্ৰমণ কৰিছে আৰু আগলালে মুছলমান আচৰণ আৰু শিক্ষামূলক অধিকাৰ পৰা তুলি দিবৰ চেষ্টা কৰিছে। ইয়াৰ বিৰুদ্ধে অধ্যক্ষগণ আৰু কৰ্মীসকলে প্ৰয়াগশিলা উল্লেখ যোগ্য মাক গান্ধীয়ে হিন্দু অসমক পৰা উচ্ছেদ কৰাৰ কাৰণে দুঃ আন্দোলনিত। গান্ধীৰ ভূমিকা পত্ৰিকা আৰু এক বলিষ্ঠ নিদৰ্শন।

Chapter : 5.2. ধৰ্ম আৰু নৈতিকতা (Religion and morality): ধৰ্মত নৈতিকতাৰ এটা ডাঙৰ ভূমিকা আছে। কিন্তু ধৰ্ম আৰু নৈতিকতাক অভিন্ন বুলি ভাবিলে ভুল হ'ব। দাৰ্শনিক চিন্তন আৰু বিশ্বাসৰ দিশৰ পৰা 'ধৰ্ম' আৰু 'নৈতিকতা' বিষয় দুটা ভিন্নভাৱেই আলোচিত হয়। নৈতিকতা এই জগতৰ লগত জড়িত, ই আৰ্থাৎ আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত জড়িত; কিন্তু 'ধৰ্ম' পৰকালৰ লগত বেছি জড়িত। অৰ্থাৎ নৈতিক মূল্যৰ উপযোগিতা এই পাৰ্থিৱ জীৱনতে আছে, কিন্তু ধৰ্মীয় মূল্যৰ উপযোগিতা মৃত্যুৰ অপাৰ্থিৱ জগতত। দুয়োৰে সাধাৰণ্যাৰ্থ সম্পৃক্ত হ'লেও ধাৰণাৰ দিশৰ পৰা সম্পূৰ্ণ ভিন্ন। কাৰণ এই দুই ধাৰণা মৌলিকভাৱেই পৃথক।

কিন্তু আৰু মানে এটা নহয় যে, নৈতিকতা আৰু ধৰ্মৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক নাই। ধৰ্ম আৰু নৈতিকতা মৌলিকভাৱে পৃথক হ'লেও বৰ্তমান ধৰ্মৰ পৰা নৈতিকতাক বিচ্ছিন্ন কৰা নাযায়। গান্ধীৰ মতে, এই দুটা বিষয় এটা আনটোক আচ্ছাদিত কৰি ৰাখে। প্ৰকৃত ধৰ্মক

প্ৰকৃত নৈতিকতাৰ পৰা কেতিয়াও বিচ্ছিন্ন কৰা নাযায়। গান্ধীয়ে নৈতিকতাৰ ওপৰত অত্যধিক জোৰ দিছে, যি ধৰ্মৰ লগত নৈতিকতা যুক্ত নাথাকে, তেনে ধৰ্ম আৰু ধৰ্ম হিচাপে বিবেচনা নাথাকে। আকৌ, তেওঁ যিকোনো ধৰ্মৰ অযৌক্তিক ধৰ্মীয় উক্তিকো খণ্ডন কৰিবলৈ প্ৰস্তুত আছিল যদিহে সেই উক্তি অনৈতিক নহয়। আনহাতে, গান্ধীৰ দৃষ্টিত এজন মানুহ অত্যধিক নিষ্ঠুৰ, নিৰ্দয় আৰু অসত্যৰ আচৰণ কৰি তেওঁ ঈশ্বৰ বিশ্বাস কৰিলেও তাক আমি ধাৰ্মিক বুলি স্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰো। এই কথাখোৰকে গান্ধীয়ে ইয়ং ইণ্ডিয়াত লিখিছে এনেদৰে, গান্ধীৰ মতে, "যি মুহূৰ্তত আমি নৈতিক দিশ হেৰাই পেলাওঁ, সেই মুহূৰ্তত আমি ধৰ্মচ্যুত হওঁ। নৈতিকতাক আঁতৰাই কৰা কোনো ধৰ্ম নাই। কোনো মানুহ অসত্যবাদী, অত্যাচাৰী আৰু আত্মসংযমহীন হৈ এইটো দাবী কৰিব নোৱাৰে যে, তেওঁৰ লগত ঈশ্বৰ আছে।"

গান্ধীজী আছিল একনিষ্ঠ ঈশ্বৰভক্ত। কিন্তু তেওঁৰ মতে, এই ঈশ্বৰ কোনো বিমূৰ্ত সত্তা নহয়

গান্ধীৰ মতে, ঈশ্বৰে মানৱৰ হৃদয় নিয়ন্ত্ৰণ আৰু পৰিৱৰ্তন কৰিব পৰা হ'ব লাগিব। ধৰ্ম মানে ঈশ্বৰৰ প্ৰতি আস্থা অথবা বুজাব। ঈশ্বৰৰ প্ৰতি আস্থা থকাৰ অৰ্থ হ'ল প্ৰেম, সত্য আৰু মুক্তিৰ দ্বাৰা মানৱ হৃদয় পৰিৱৰ্তন কৰি স্বাৰ্থপৰতা, অসৎ ইচ্ছা, অজ্ঞতা, অমুক্তি আৰু সকলো ধৰণৰ আবেগ-অনুভূতি যেনে- লোভ, মোহ, ক্ৰোধ আদি সকলো প্ৰকাৰৰ অসৎ প্ৰবৃত্তিক সংযত কৰা। গান্ধীয়ে বুজিবলৈ বিচাৰিছে, প্ৰত্যেকজন ধাৰ্মিক ব্যক্তিয়ে প্ৰতিটো কাৰ্যকলাপতেই ধৰ্মৰ পৰাই লাভ কৰে; কাৰণ ধৰ্মৰ অৰ্থ হ'ল ঈশ্বৰৰ লগত ইথিকিক সম্পৰ্কত আবদ্ধ হোৱা সেই কাৰণে কোৱা হয়, ঈশ্বৰে আমাৰ স্বাস্থ্য-প্ৰশ্বাস সকলো নিয়ন্ত্ৰণ কৰে" সেয়ে গান্ধীৰ মতে, ধৰ্মৰ সাৰতত্ত্বই হ'ল নৈতিকতা

প্ৰকৃত ধৰ্ম আৰু নৈতিকতা অবিচ্ছেদ্যভাৱে জড়িত আলোচনাৰ লগত কাৰ্য কৰি আছে। ধৰ্মই নৈতিক আৰু আৰ্থিক পৰিপুষ্ট কৰে। নৈতিকতা ধৰ্মবিহীন অসম্ভৱ নহ'লেও ধৰ্মই নৈতিকতাক আৰ্থিক উন্নত কৰিব পাৰে। আনফালে, নৈতিকতাই ধৰ্মক পৰিপুষ্ট কৰে। ঈশ্বৰক হিচাপে মানুহৰ মনত যি আস্থা, অন্ধবিশ্বাস, কুসংস্কাৰ আদি ভৰা লয়, সেইবোৰ নৈতিক আচৰণৰ দ্বাৰা উন্নত কৰা যায়। গান্ধীয়ে কৈছে, "মই যিমানেই নিজকে শুদ্ধিকৰণ কৰিছো, সিমানেই মই ঈশ্বৰৰ সান্নিধ্য অনুভৱ কৰিছো" গান্ধীকে দেখা যায়, যে, ধৰ্ম আৰু নৈতিকতাই

P.T.O

Chepter : 5.3. ব্যৱহাৰিক জীৱনত ধৰ্ম (Religion in practice):

গান্ধী ধৰ্মক ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ উপযোগিতাৰ দৃষ্টিভংগীৰে ব্যাখ্যা কৰিছে। তেওঁৰ মতে, ধৰ্ম কেৱল আত্মিক জীৱনটো নহয়, কেৱল মানুহৰ বৌদ্ধিক কৌতূহলকে সন্তুষ্ট কৰে। তেওঁৰ বাবে ধৰ্ম হ'ল জীৱনৰ সাৰ-এটা ব্যৱহাৰিক প্ৰয়োজনীয় বিষয়। গান্ধীয়ে অনুভৱ কৰে যে, যি ধৰ্মৰ লগত ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ কোনো সংযোগ নাই- আৰু বাস্তৱ জীৱনৰ সমস্যা সমাধানত যি ধৰ্ম ব্যৰ্থ, সেইবোৰ আচলতে ধৰ্মই নহয়। ধৰ্ম নিশ্চিতভাৱে ব্যৱহাৰিক হ'ব লাগিব। ধৰ্ম আমাৰ জীৱনৰ প্ৰতিটো কামতে ব্যাপ্ত হ'ব লাগিব; আনকি ৰাজনৈতিক জীৱনতো ধৰ্ম জড়িত থাকিব লাগিব। ধৰ্ম নহ'লে বিশ্বাসৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত যে ভগতত কোনো আৱশ্যকতা নাথাকে; বৰং ভগতখন এক ব্যৱস্থিত, সংগঠিত আৰু সুশৃংখলিত নৈতিক ব্যৱস্থা। গান্ধীয়ে এই বিশ্বাস জীৱনৰ সকলো দিশকে আকুৰি ল'ব লাগিব, জীৱনৰ সকলো ব্যৱহাৰিক দিশতেই ধৰ্মৰ ছাঁ পৰিব্যাপ্ত হ'ব লাগিব।

P.T.O

গান্ধীর মতে, ধর্মীয় আর নৈতিক আদর্শের মাধ্যমে কোনো পার্থক্য থাকিব নোৱাৰে। ধর্মীয় আৰু নৈতিক উদ্দেশ্য পৰমেশ্বৰ অভিন্ন। সেয়ে গান্ধীৰ মতে, সত্যৰ প্ৰতি পূৰ্ণ সমৰ্থন আৰু সততক নিষ্ঠাপূৰ্বক পালন কৰাটো ধৰ্ম। এতেকে ঈশ্বৰ অৰ্থ হ'ল, ধৰ্মৰ পৰম হ'ল সত্যৰ পৰম অভিপ্ৰায়ৰ নাম। সেতিয়াহলেহে কোনো ব্যক্তি অন্ধ আৰু অন্ধিত্বৰ পৰমত থাকিব, তেতিয়াহলেহে তেওঁ ধৰ্মৰ পথগামী থাকিব। কিন্তু অভিপ্ৰায়ৰ উপযুক্ত অনুশীলনৰ কাৰণে আত্ম-নিয়ন্ত্ৰণ আৰু আত্ম-শুদ্ধি অতি আৱশ্যক। সেই কাৰণে গান্ধীয়ে ধৰ্মীয় পথত চলাৰ কাৰণে কিছুমান উপায়ৰ উল্লেখ কৰিছে। সেই প্ৰসঙ্গত গান্ধীয়ে প্ৰাৰ্থনা, আত্মত্যাগ, প্ৰেম আৰু ক্ষমা, অৰ্থোপৰি ঈশ্বৰৰ প্ৰতি পূৰ্ণ বিশ্বাস তথা আত্মসমৰ্পণৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। আত্ম-শুদ্ধিৰ বাবে গান্ধীয়ে উপবাস, প্ৰাৰ্থনা আৰু ঈশ্বৰৰ ওপৰত আত্ম-সমৰ্পণৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছে। কাৰণ গান্ধীৰ মুক্তি হ'ল, উপবাস আৰু প্ৰাৰ্থনাৰ জৰিয়তে দেহ, মন আৰু আত্মাৰ

P.T.O

শুদ্ধিকৰণ নকৰিলে অহিংস ধৰ্ম পালন কৰাটো অসুৰ হয় ।

গান্ধীৰ মতে, উপবাসে আত্ম-সংযম আৰু আত্মশুদ্ধিত সহায় কৰে । দৈহিক আৰু মানসিক বিকাশৰ অভাৱ কৰিবলৈ উপবাস কৰাটো দৰকাৰ । উপবাসৰ ফলত মানুহে মাংস ভোজন ত্যাগ কৰি নিৰামিষ আহাৰ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সক্ষম হয় । আত্মাৰ্থি মন, জীৱন আৰু চৰিত্ৰ উন্নত কৰিব পাৰে কেৱল উপবাসৰ জৰিয়তে । উপবাসৰ কাৰণে মানুহে দৈহিক আকাংক্ষাক জয় কৰি আত্মাৰ শক্তিৰ জাগ্ৰত কৰিব পাৰে । উপবাস আৰু সমাসমূহৰ কম আহাৰ গ্ৰহণে ক্ৰমশঃ মানুহৰ বাহ্যিক আৰ্থাত্মিক জীৱনক উন্নত কৰে । ধৰ্ম আহাৰ গ্ৰহণে সকলো চৰিত্ৰৰ আহাৰৰ সমসত্বাৰ সমাৰ্থন কৰিব পাৰে । বস্তুগতভাৱে ই মানৱতাৰ প্ৰতি এক প্ৰকাৰৰ সহানুভূতি বা স্নেহত পৰিণত হয় । আনকথাত, আন্তৰিকতাৰে উপৱাসৰ আত্মা আৰু শৰীৰক নিয়ন্ত্ৰিত কৰিব পাৰে । ঈশ্বৰ স্বৰূপ আত্মা সত্য বা ঈশ্বৰৰ প্ৰতি সমৰ্পণভাৱে আত্মসমৰ্পণ

P.T.O

কৰিব পাৰো। অৰ্থনীতিক আৰ্থিক অসাম্যৰ কাৰণ হিচাপে আমি মানৱ জাতিৰ প্ৰতি এক প্ৰকাৰৰ অপৰাধ কৰাটোকে বুজাম; কাৰণে ইয়ে দুখীয়া-দুৰবস্থাসকলক বৰ্তাৰ অভাৱৰ পৰা বঞ্চিত কৰাকে বুজায়। পৰিপূৰ্ণ হিচাবমতে হাল হিচাপৰ আৰু সম্পদৰ প্ৰতি ব্যক্তিৰ এক প্ৰকাৰৰ পাইবলৈ আৰু নৈতিক কৰ্তব্য। সেইয়ে মহাত্মা গান্ধীয়ে কৈছে।

গতিকে কেৱল সম্পদ, উপভোগ আৰু সম্পদৰ এক আৰু-অদ্ভুত, উপভোগ বিহীন আৰু সম্পদ সম্পূৰ্ণ নহয়। বহুল অসুস্থ কোনোবাই যদি উপভোগসমূহ পালন কৰে; অৰ্থাৎ বৰ্তা যদি বিলাস, বিলাসিতা আৰু আৱেগক সন্তুষ্ট কৰিব পাৰে, তেন্তেন্তে আমি বৰ্তাৰ অভাৱ ইয়াৰ লগত মুক্ত হোৱাৰ প্ৰয়াস উচ্চা লক্ষ্য কৰিব পাৰো। যদি আঁচক কোনোবাই নিজৰ সকলো বিলাসিতাৰ লগতে আৱেগ আৰু মন আদিক দমন কৰিব পাৰে, তেন্তেন্তে বৰ্তা সকলো ধৰণৰ কাৰীৰিক আসক্তি পৰা মুক্ত হয় আৰু আত্মাই নিজৰ ব্যক্তিত্বক সম্পূৰ্ণৰূপে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পাৰে।

P.T.O

Chapter: 5.4: মুখ্য সদ্গুণ (Cardinal virtues)

: গান্ধীজীয়ে ছেউৰ ধৰ্ম আৰু নৈতিক দৰ্শনত কিছুমান সদ্গুণৰ উল্লেখ কৰিছে। এই সদ্গুণবোৰ সত্যনিষ্ঠা, অহিংসা পৰমেৰ বাদ্দি পৰিবৰ্ত্তন কৰা অভ্যাসগুলি সকলৰ আত্মশুদ্ধিৰ গুণ। গান্ধীৰ মতে, অভ্যাসগুলি নৈতিকতাৰ সাৰাংশ বোলে। অভ্যাসগুলি সবল হলে গান্ধীৰ মতানুসাৰে কিছুমান নৈতিক গুণৰ অধিকাৰী হ'ব লাগিব। এই নৈতিক গুণসমূহক গান্ধীয়ে নকুলীক আহোৱন কৰা নাই। ভাৰতীয় নীতিশাস্ত্ৰত এই গুণ সমূহৰ উল্লেখ আছে শাক্ত ধৰ্মৰ সদ্গুণ বা পঞ্চশুদ্ধ বুলি বিভিন্ন দৰ্শনত স্বীকাৰ কৰা হৈছে। ভাৰতীয় দৰ্শনত মূলত চাৰি প্ৰকাৰৰ নৈতিক সদ্গুণৰ কথা উল্লেখ নহয় - অহিংসা, সত্যনিষ্ঠা, অস্তেয় আৰু অপৰিগ্ৰহ। গান্ধীজীয়ে এই সদ্গুণবোৰ ভাৰতীয় নীতিশাস্ত্ৰৰ পৰা গ্ৰহণ কৰিলেও তেওঁ ইয়াক স্বতন্ত্ৰভাৱে ব্যাখ্যা কৰিছে। তেওঁ এইবোৰক ব্যৱহাৰিক অভিজ্ঞতা আৰু প্ৰাসঙ্গিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা ব্যাখ্যা কৰিছে। গান্ধী দৃঢ়ভাৱে কৈছে যে, সদ্গুণবোৰৰ অনুশীলন কায়িক ভাৱে কৰিলে নহ'ব; বৰঞ্চ এইবোৰৰ অনুশীলন চিন্তা

P.T.O

বহন আজ কর্ম - এই বিভিন্ন ক্ষেত্রতে করিব লাগিব। দৈনন্দিন কর্মর লক্ষ্য প্রযুক্তি প্রগতির কারণে আজ সম্পূর্ণ প্রযুক্তি ভেৰিয়াই গৈছিয়া উদ্যম বৃদ্ধি বেলেগ কর্মর ক্ষেত্রতে নতুন চিন্তা আজ কাৰণৰ ক্ষেত্ৰত সহায় কাৰ্যকৰীলগ কৰিব।।

গ্ৰন্থপঞ্জী

লিখক / লিখিকা	গ্ৰন্থৰ নাম	প্ৰকাশক	প্ৰকাশৰ চন
হেমন্ত কুমাৰ বসু	মহাত্মা গান্ধীৰ দৰ্শন	ইউনিয়ন বুক পাব্লিকেশন পান বজাৰ, গুৱাহাটী-১	ফেব্ৰুৱাৰী ২০১৮
ড০ আবু জাফৰ আহমেদ	সমকালীন ভাৰতীয় দৰ্শনৰ পৰিচয়	কুবেৰ পাব্লিকেশন কলেজ হোষ্টেল ৰোড, পানবজাৰ গুৱাহাটী-১	আগষ্টৰ ২০১৩, আগষ্টৰ ২০১৫ আগষ্টৰ ২০১৭